

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1996 metai

VILNIUS **pradai** 1997

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1996

VILNIUS 1996

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1996

VILNIUS 1997

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė komisija

Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:

Kražių 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-776-74-0

© Lietuvos istorijos institutas, 1997

PUBLIKACIJOS

IEVA ŠENAVIČIENĖ

NEMALONUMAI TELŠIŲ SEMINARIJOJE DĖL RUSŲ KALBOS RUSIJOS VALSTYBINIO ISTORIJS ARCHYVO DOKUMENTUOSE

Šiuo metu ir Lietuvos, ir Rusijos archyvuose yra saugoma nemažai dokumentų apie XIX a. šeštojo dešimtmečio Telšių (Žemaičių) diecezinės seminarijos Varniuose (toliau — TDS) konfliktą su rusų administracija dėl rusiškųjų dalykų dėstymo. Tai nestebina: šio konflikto, kuris net po kelių dešimtmečių prorusiškoje literatūroje buvo pateikiamas kaip būdingas katalikiškų seminarijų antirusiško nusiteikimo pavyzdys, atgarsiai tada plačiai nuskambėjo, o pasekmės tiesiogiai palietė ir kitas Rusijos imperijos katalikiškas seminarias. Žinių apie minėtą konfliktą galima rasti Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos, Kauno arkivyskupo metropolito Romos katalikų kanceliarijos, Telšių (Žemaičių) Romos katalikų vyskupijos dvasinės konsistorijos, Vilniaus švietimo apygardos fonduose, esančiuose Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau — LVIA), Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyriaus (toliau — LNB RS) TDS bylose bei kitur.

Gausiai su šiuo klausimu susijusių dokumentų yra Sankt Peterburgo Rusijos valstybinio istorijos archyvo (toliau — RVIA) Kitatikių dvasinių reikalų departamento fonde, ypač bylose apie TDS mokymo reikalus. Tai Telšių (Žemaičių) vyskupo, Telšių Romos katalikų vyskupijos dvasinės konsistorijos, Vilniaus generalgubernatoriaus, vidaus reikalų ministro ir kt. korespondencija apie rusų kalbos padėtį TDS ir priemones jai pagerinti.

„Rusiškojo“ TDS konflikto esmė mūsų istoriografijoje nėra nežinoma. Kelis šį klausimą liečiančius dokumentus Lietuvoje, Kauno gubernatoriaus raštinės ir Telšių vyskupo archyvuose dar prieš karą buvo suradęs Antanas Alekna¹. Tris

¹ A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Čikaga, 1975, p. 197—199; A. Alekna, *Žemaičių seminarija vysk. Valančiaus laikais, Ganytojas*, Kaunas, 1921, nr. 1, p. 12—14.

svarbesnius Sankt Peterburgo RVIA Kitatikių dvasinių reikalų departamento fondo dokumentus — TDS rusų kalbos dėstytojo mokytojo Fiodoro Klevenskiio 1852 m. skundą bei 1852 m. liepos 17 d. vidaus reikalų ministro ir 1852 m. rugsėjo 9 d. Vilniaus generalgubernatoriaus raštus apie rusų kalbą TDS ir vyskupo Motiejaus Valančiaus politinį patikimumą — savo 1970 m. monografijoje aprašė Meilė Lukšienė². Nemažai dokumentų apie su rusų kalba susijusius TDS įvykius iš LVIA Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos Politinio skyriaus bylų neperseniausiai paskelbė Kazys Misius „Žemaičių praeityje“³. Tarp jų ypač minėtini iki šiol nežinomi dokumentai apie TDS peripetijas su rusų kalbos dėstytoju mokytoju Piotru Feoktistovu.

Įsiplieskus konfliktui, buvo parengta nemažai su juo susijusių raštų nuorašų įvairioms to meto įstaigoms ir žinyboms, todėl Lietuvos ir Rusijos archyvų dokumentai neretai dubliuojasi. Antai RVIA dokumentų analogų K. Misius yra surašęs 5, A. Alekna — 2. Deja, Lietuvoje saugoma TDS „rusiškojo“ konflikto archyvinė medžiaga yra išsklaidyta po įvairius fondus, todėl pagal ją nelengva atkurti nuoseklų įvykių vaizdą.

Nors dokumentų apie TDS konfliktą gausu, atskiros šio konflikto detalės toli gražu nėra visiškai išnagrinėtos. Šios publikacijos tikslas yra pateikti skaitytojui išsamią Peterburgo RVIA Kitatikių dvasinių reikalų departamento fondo bylų apie TDS mokymo reikalus apžvalgą. Minėti dokumentai, apimantys 1852—1854 m. įvykius, Lietuvos tyrinėtojams yra sunkiau prieinami, o dauguma jų dar nebuvo skelbta. Priešingai negu Lietuvoje, Sankt Peterburge saugomi dokumentai labai kompaktiški, daugelis — originalai. Tarp jų yra penkių M. Valančiaus raštų vidaus reikalų ministrui originalai ir vienas nuorašas bei rašto F. Klevenskiui nuorašas, pirmojo F. Klevenskiio skundo, pasiaiškinimų ir parodymų rusų administracijos atstovams autografas, Aleksandro Beresnevičiaus pasiaiškinimo autografas, pirmojo, iki šiol nežinomo P. Feoktistovo skundo autografas, inspektorių Aleksandro Orlovo ir Felikso Lukaševičiaus raportų ir ataskaitų originalai, Vilniaus generalgubernatoriaus, vidaus reikalų ministro, Vilniaus vyskupo Vaclovo Žilinsko, kai kurių žinybų atstovų raštų originalai bei juodraščiai ir t.t.

Esant tokiai aptariamų dokumentų gausai, buvo pasirinkta neįprasta publikacijos forma — atpasakoti pačią dokumentų esmę, kartais cituojant svarbesnes jų vietas (M. Valančiaus raštus — ištisai). Šį trūkumą stengtasi kompensuoti išsamiomis atskirų dokumentų nuorodomis. Be to, siekiant sušvelninti tokio pobū-

² M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Kaunas, 1970, p. 397—399.

³ K. Misius, Vyskupo M. Valančiaus santykiai su rusų valdžia (1850—1864 m.: Varnių laikotarpis), *Varniai. Žemaičių praeitis*, t. 4, Vilnius, 1996, p. 86—93.

džio publikacijai neišvengiamą chronologišką kanceliarinių raštų registravimo išpūdį ir padaryti ją prieinamesnę skaitytojui, dokumentų visumą bandyta pristatyti kaip pasakojimą apie buvusius įvykius. Tai darė prasminga Sankt Peterburgo medžiagą papildyti kai kuriais iš kitur paimtais, ypač LNB RS saugomais, TDS posėdžių protokolų bei raštų duomenimis, kurie iki šiol dar nebuvo skelbti. Prieš apžvelgiant dokumentus, taip pat pasirodė naudinga pateikti bendrų žinių apie katalikiškų seminarijų ir rusų administracijos požiūrį į rusiškų disciplinų reikšmę dvasininkams lavinti, kuris padėtų geriau suvokti pačią TDS „rusiškojo“ konflikto esmę.

Rusų kalba katalikiškose seminarijose: valdžios planai ir gyvenimo realybė

Rusų valdžia neneigė didžiulės Katalikų Bažnyčios įtakos Lietuvos tikintiesiems. Katalikų Bažnyčia buvo viena pagrindinių kliūčių, trukdžiusių Lietuvai sėkmingai integruotis į Rusiją; antra vertus, jos sunaikinimas arba griežta priežiūra buvo būtina sąlyga užkirsti kelią nekenčiamai lenkų įtakai⁴. Siekdamas susilpninti popiežiaus reikšmę Rusijos imperijos katalikams, caras Aleksandras I, nepaisydamas kanonų, kaip aukščiausią Katalikų Bažnyčios įstaigą Rusijoje 1801 m. įsteigė Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinę kolegiją, tvarkomą pasauliečių, nors ir vadovaujamą vyskupo. Kolegija turėjo būti nepriklausoma nuo popiežiaus. Jai buvo pavesta nagrinėti skundus prieš vyskopus, tvarkyti visus administracinius reikalus, stebėti dvasininkijos rengimo įstaigas ir prižiūrėti valdžios įstatymų vykdymą. Be Kolegijos, kiekvienoje vyskupijoje buvo įkurtos pasauliečių sekretorių vadovaujamos Romos katalikų dvasinės konsistorijos⁵.

Rusų administracijos dėmesys ypač krypo į katalikų dvasininkijos diecezines seminarias. Šiose seminarijose formavosi būsimųjų katalikų kunigų įsitikinimai, toli gražu neatitinkantys imperinės valdžios norų.

Vieną iš būdų, kaip didinti savo įtaką katalikų dvasininkams, rusų valdžia laikė to meto Lietuvos visuomenės elito — bajorų bei inteligentijos vartotos lenkų kalbos pozicijų katalikiškose seminarijose silpninimą ir rusų kalbos pozicijų stiprinimą. Valdžiai nebuvo paslaptis, jog katalikiškose seminarijose studijavusiems lietuvių valstiečių vaikams lenkų kalba po baigimo tapdavo jų oficialiąja kalba, o katalikų lenkų aspiracijos — kur kas artimesnės, nei stačiatikių rusų. Katalikiškas

⁴ S.A. Girnius, Lietuvos katalikai rusų caristinėj priespaudoj, *Aidai*, 1975, nr. 5, p. 214.

⁵ Ten pat, p. 215.

dvasines seminarijas baigę kunigai turėjo būti bent jau lojalūs imperijos įstatymams ir pasaulietinei valdžiai.

Rusų administracijai palaiapsniui įgyvendinant savo politinius siekius, 1841—1842 m. buvo sekuliarizuoti Katalikų Bažnyčios turtai. Seminarijos tapo finansiškai priklausomos nuo valdžios. 1841 m. jose numatyta dėstyti rusų kalba ir istorija, o 1844 m. sausio 1 d. įvykdyta esminė katalikiškų diecezinių seminarijų reforma.

1843 m. lapkričio 19 d. imperatorius patvirtino naujus katalikiškų seminarijų įstatus⁶, atimdamas jas iš prolenkiškai nusiteikusių kunigų misionierių, ir seminarijų dėstytojais patvirtindamas Kolegijos kontroliuojamą Romos katalikų dvasinę akademią baigusius kunigus.

Pagal įstatus numatyta seminarijose įprastą lenkų kalbą pakeisti rusų kalba. Visi seminarijos valdančiojo organo — valdybos⁷ — reikalai turėjo būti tvarkomi rusų kalba. Rusų kalba tapo ir katalikiškų diecezinių seminarijų dėstomąja kalba. Išimti sudarė teologijos dalykai, kuriuos leista dėstyti lotyniškai. Tik homiletikos pratybos turėjo vykti vietos kalba ir vyskupijų dialektais — taigi Telšių diecezinėje seminarijoje — žemaitiškai ir lenkiškai.

Į visų 4 kursų diecezinių seminarijų mokymo programą buvo įtraukti platūs rusų kalbos ir istorijos dalykai. Jau paskelbus įstatus, buvo pridėta dar viena rusiška disciplina — valstybiniai nutarimai „zakonovedenije“, turėję supažindinti klierikus su Romos katalikų bažnyčia ir dvasininkijai privalomais Rusijos įstatymais⁸.

1847 m. liepos 22 d. Rusijos imperijos konkordate su Vatikanu buvo numatyta, jog katalikų diecezinėse seminarijose ir teologinius, ir neteologinius dalykus privalo dėstyti katalikų tikėjimo dvasininkai, blogiausiu atveju — neteologinius dalykus — bent jau katalikų tikėjimo pasauliečiai. Į rusų valdžios prašymus leisti seminarijose

⁶ Устав Римско-католических епархиальных семинарий, 1843 11 19, *RVLA*. f. 821, ap. 125, b. 468, l. 1—8.

⁷ Į seminarijos, kuri tiesiogiai priklausė vyskupui, valdybą pagal įstatus įėjo seminarijos rektorius, kurį skirdavo Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinė kolegija, vidaus reikalų ministrui pasiūlius; inspektorius, kuris rūpinosi seminarijos doroviniaisiais reikalais ir kurį skirdavo vidaus reikalų ministras, Kolegijai pasiūlius; ekonomas, tvarkęs ūkio reikalus, kurį skirdavo Kolegija, Sankt Peterburgo dvasinės akademijos valdybai pasiūlius, bei dar du mokomojo personalo nariai pasauliečiai, kuriuos skirdavo vidaus reikalų ministras.

⁸ Pastaroji disciplina į seminarijos programą rusų administracijos iš pradžių buvo numatyta įvesti vietoje kanonų teisės. Kanonų teisė Rusijos imperinės valdžios buvo pripažįstama tik tiek, kiek ji neprieštaravo bendriesiems valstybės įstatymams, imperinės valdžios teisėms ir pirmenybėms bei Stačiatikių Bažnyčios hegemonijai. Kadangi iš Katalikų Bažnyčios dvasininkijos buvo sunku laukti tokio kanonų teisės išdėstymo, įstatuose buvo nutarta geriau iš viso jos atsisakyti. Tačiau kai kuriems Katalikų Bažnyčios dignitoriams reikalaujant, vėliau leista ją dėstyti lygia greta su valstybinių nutarimų kursu. Antai Vilniaus vyskupijos valdytojas vyskupas Jonas Civińskiis naujus seminarijų įstatus pripažino tik po metų, 1845 m. sausio 31 d., kada į Vilniaus diecezinės seminarijos mokymo programą buvo įtraukta kanonų teisė. Žr. J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno, 1912, s. 339.

dėstyti rusų kalbą pasauliečiams stačiatikiams popiežiaus kabinetas griežtai atsakė, jog „Bažnyčia niekad nesutiks, kad bet kuris dvasinio mokymo dalykas galėtų būti dėstomas kito tikėjimo asmens, kadangi netgi dėstant kalbas yra lengva įterpti mintis, priešingas auklėtinių tikėjimui, antra vertus, vyskupijos yra tokios didelės, kad vyskupai lengvai gali rasti dėstytojų, jeigu ne tarp dvasininkų, tai bent jau Romos katalikų tikėjimo. Tačiau jeigu tarsime, jog esant kokioms nors ypatingoms aplinkybėms tai padaryti būtų sunku, kur kas geriau būtų iš viso nedėstyti kokio nors antraeilio dalyko arba pavesti jį profesoriui, turinčiam kitą katedrą, negu daryti išimtį iš šios teisingos ir būtinos taisyklės“⁹.

Vatikano nuostata dėl pasauliečių stačiatikių buvimo seminarijose ir dėl dėstomų antraeilių, t.y. rusiškųjų, dalykų buvo labai neparanki Rusijos valdžiai. Nepaisydama popiežiaus nuomonės, rusų administracija šiems dalykams dėstyti į seminarias savavališkai įsakė skirti ir rusus stačiatikius, ir pasauliečius, netgi įtraukdavo juos į seminarijos valdybą, be to, nuolat pabrėždavo, kad rusiškieji dalykai seminarijose nėra antraeiliai, o, priešingai, — pirmaeiliai ir svarbiausi. Šią nuostatą atspindėjo ir rusų kalbos bei istorijos dėstytojų atlyginimas, kuris pagal įstatus buvo numatytas 250 sidabro rb per metus, tuo tarpu kiti dėstytojai turėjo gauti 125—175 sidabro rb per metus. Faktiškai TDS rusų algos buvo dar dukart didesnės, nes jiems mokėdavo po 250 rb atskirai už rusų kalbos ir už istorijos paskaitas.

Paprastai rusų kalbos ir istorijos dėstytojais į seminarias būdavo skiriami vietinių gimnazijų mokytojai. Kadangi Varniuose gimnazijos nebuvo, šios disciplinos seminarijoje, nepaisant valdžios nurodymų, nebuvo dėstomos iki pat 1849 m. rudens, kol imperatoriaus paliepimu į TDS nebuvo paskirtas specialus rusų kalbos ir istorijos dėstytojas — mokytojas su gimnazijų mokytojo teisėmis. Nuo tada rusų kalba ir literatūra klierikams buvo dėstoma ketverius metus, Rusijos istorija — dvejus metus¹⁰.

Valstybinius nutarimus drauge su kanonų teise TDS rusų administracija dėstytoji dvasininkui leido dėstyti nuo 1848 m. sausio mėn. Kartu nurodė, jog pastarasis privalėjo įtraukti į kursą ne tik jau esamus, bet ir būsimus vyriausybės ir vyskupijos vadovybės potvarkius, kurie lies bendrąją tvarką, vyskupijos valdymą bei naujai nustatytas dvasininkijos prievoles¹¹. Registruoti naujus vyriausybės potvarkius seminarijoje buvo pavesta raštvedžiui¹².

⁹ В. Попов, *Сношения России с Римом с 1845 по 1850 г.*, *Журнал Министерства народного просвещения*, 1870, июль, с. 33—34.

¹⁰ TDS valdybos posėdžio protokolas, 1849 04 23, *LNB RS*, f. 90—42, l. 23—24.

¹¹ TDS valdybos posėdžio protokolas, 1848 01 24, ten pat, l. 6—7.

¹² TDS valdybos posėdžio protokolas, 1861 12 16, ten pat, f. 90—47, l. 18.

Į TDS mokymo programą įtraukus rusų kalbą ir istoriją bei valstybinius nutarimus, klierikai du kartus per metus turėdavo laikyti tų dalykų egzaminus.

Nors pastangų lenkų kalbai išguiti iš seminarijų valdžia įdėjo daug, rusų kalba ir toliau čia laikyta svetima kalba, o seminarijų vidaus kalba liko lenkų: ja kalbėdavo ir vadovybė su klierikais, ir dažnai klierikai tarp savęs. Lotyniškos teologinių dalykų paskaitos, iš pradžių seminaristams vargiai įkandamos, buvo skaitomos dažniau lenkiškai, nei lotyniškai, nes klierikai tiktai kaldavo lotynišką vadovėlių tekstą, o aiškinama jiems būdavo lenkų kalba. Lenkiškai buvo mokomasi ir per homiletikos pratybas. Lenkiškai kalbantis kunigas galėjo labiau suartėti su sulenkėjusiu dvarininku, kuris jam mokėdavo malonias ordinarijas.

M. Valančiui tapus TDS rektoriumi, o 1850 m. — Žemaičių vyskupu, Varniuose įsižiebė ryškus lietuvių kultūros židyns. Jau „rusiškojo“ konflikto metais M. Valančiaus pastangomis Varniuose darbavosi nemažas lietuvių inteligentų būrys, kuris palaikė plačius korespondencijos ryšius su toliau nuo gimtinės gyvenusiais bendraminčiais lituanistais, ir kurio dalį sudarė TDS dvasininkai. Nuo 1850 m. Varniuose gyveno Žemaičių akademijos idėją puoselėjęs Simonas Daukantas, kunigų pataisos namų prižiūrėtoju buvo Pranciškus Ambraziejus Kašarauskas, seminarijoje profesoriavo Aleksandras Beresnevičius, Aloyzas Šukevičius, Ferdinandas Stulginskis, Jeronimas Kiprijonas Račkauskas, Tadas ir Antanas Juzumavičiai, miestelyje lankydavosi Laurynas Ivinskis, Irenėjus Oginskis.

Su M. Valančiaus veikla buvo susijęs ne tik pagrindinis literatūrinis ir kultūrinis miestelio gyvenimas, bet tam tikra prasme — ir miestelėnų materialinė gerovė. Atvykęs į Varnius, M. Valančius ėmėsi energingai rūpintis liaudies pastoracija ir švietimu, steigė lietuviškas parapines mokyklas, kartu su kitais lietuvių raštijos atstovais rengė ir leido lietuvišką literatūrą. 1853 m. vyskupo rūpesčiu Varniuose buvo atidarytas Adomo Zavadzio knygnas, gausiai platinęs tarp žmonių žemaitiškas knygas; nemaža jų papildė seminarijos biblioteką. Planuota leisti lietuvišką laikraštį, įsteigti spaustuvę. Varnių katedroje buvo sakomi drąsūs žemaitiški pamokslai. Miestelyje praktikavo gydytojas, buvo įsteigta vaistinė, paštas, miestelio grindinys išpiltas žvyru.

Kad Varniai tuo metu buvo tapę garsiu lietuvių kultūros centru, rodo tai, jog tarp 1850 ir 1852 m. čia mokytis lietuvių kalbos pusmečiui buvo atvykęs vienas iš kirilikos vartojimo lietuvių raštijoje iniciatorių Stanislovas Mikuckis¹³.

Rusų administracija į lituanistinę M. Valančiaus veiklą žiūrėjo atlidžiai, nes ji buvo tam tikra atsvara svarbiausiai negerovei — liaudies lenkinimui. 1887 m. rusų

¹³ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, Vilnius, 1990, p. 236; plg.: V. Merkys, *Knygnešių laikai, 1864—1904*, Vilnius, 1994, p. 32—33.

spaudoje buvo svarstoma, kas geriau — ar lietuviškojo separatizmo stiprėjimas, ar dar blogesnis — lietuvių virtimas lenkais; iš dviejų blogybių siūlyta rinktis mažesnę, pirmąją¹⁴.

Stiprėjančios Varniuose ir pačioje seminarijoje lituanistinės—kultūrinės aspiracijos savo ruožtu silpnino TDS rusų kalbos pozicijas. Tiesa, seminarijos vadovybė neneigė tam tikrų rusų kalbos žinių dvasininkijai būtinybės, Lietuvai esant Rusijos priklausomybėje. Tačiau šią būtinybę suprato tik kaip elementarų rusų kalbos ir rašybos mokėjimą. Antai netgi Telšių vyskupo raštininkas oficialius raštus rusų administracijai siūsdavo su elementariausiomis gramatinėmis klaidomis, tad ko jau norėti iš seminaristų. Rusiškųjų dalykų padėtį seminarijose valdžia, kad ir norėdama, sunkiai pajėgė kontroliuoti. Seminarijos buvo uždaros institucijos, kurių gyvenimas ir veikla nei visuomenei, nei valdžios atstovams nebuvo prieinami dalykai. Nors 1843 m. įstatuose ir buvo numatyta mokslo metų pabaigoje rengti viešus egzaminus, į kuriuos, be vyskupijos vadovybės, būtų kviečiami ir žymesni pasauliečiai — bajorai, dvarininkai, tarnautojai, — tačiau šis nurodymas faktiškai nebuvo vykdomas.

Rusiškųjų dalykų dėstytojai patys menkai reikėsi kaip rusiškosios kultūros ugdytojai. Jau vien dėl savo tautybės ir tikėjimo skirtingumo katalikiškoje lenkiškoje ir žemaitiškoje Varnių aplinkoje jie turėjo jaustis svetimkūniais. Be to, nei vyskupas, nei TDS vadovybė nelaike jų tuo, kuo jie patys save laikė, t.y. labiau nei kiti privilegijuotais, gerbtiniais bei globotinais, labiau proteguotinais pagrindinių seminarijos disciplinų dėstytojais, atkakliai vadindami juos tiesiog mokytojais, nors rubicelėse ir įrašydavo kaip profesorius. Nesuprasdami nei žemaičių, nei lenkų kalbos, o kartu ir vietos žmonių godų bei rūpesčių, jie sunkiai galėjo bendrauti su aplinkiniais, tuo labiau — turėti jiems įtakos. Apie kokią rusišką dvasią galima kalbėti, kada vietos gyventojai šios svetimoms dvasios atstovus telaikė valdžios šnipukais.

Ir prieš reformą, ir vėliau TDS, kaip ir kitose į ją panašiose seminarijose, rusiškųjų dalykų atžvilgiu vyravo toks pats, kaip ir devintajame dešimtmetyje Vilniaus mokymo apygardos globėjo padėjėjo Aleksejaus Beleckio aprašytas nuolatinis, tačiau pasyvus priešiškas, su kuriuo buvo beveik neįmanoma kovoti. Šis priešiškas, kilęs iš bendros Katalikų Bažnyčios nuostatos jai nedraugiškos rusų valdžios atžvilgiu, anot A. Beleckio, reikšdavosi tokiomis švelniomis formomis, būdavo pridengtas tokiu padoriu apvalkalu, kad rusams dėstytojams nebelikdavo nieko kito, kaip tik susitaikyti su savo padėtimi. Jiems niekas niekada

¹⁴ [А. Белецкий], *Римско-католические епархиальные семинарии: Виленская и Тельшевская*, Вильна, 1887, с. 54—55, 58.

netrukdydavo reikalauti, kad klierikai išsamiau ruošų užduotis iš vadovėlių, tačiau jeigu dėstytojas būtų, sakysime, bandęs paskirti užklausinį skaitymą žinioms praplėsti — nebūtų sulaukęs jokių rezultatų. Rusiškai knygai, rašė A. Beleckis, seminarijose nelengva rasti svetingą prieglobstį, labai mažai jų, išskyrus vadovėlius, yra seminarijų bibliotekose, be to, ir į šių knygų skaitytojus žiūrima ne itin palankiai. Tą patį galima pasakyti ir apie rusų kalbos namų darbus raštu. Į tokias užduotis nuolatos bus atsakoma, jog joms trūksta laiko, nėra reikiamos knygos ar ko nors panašaus¹⁵.

Čia aprašytoji rusiškųjų dalykų padėtis katalikiškose diecezinėse seminarijose būtų tokia išlikusi dar ilgai, galbūt iki pat 1868 m., kada prasidėjo brutalus rusų valdžios kišimasis į seminarijų reikalus, jeigu likimo atsitiktinumo dėka TDS 1852 m. nebūtų įsiplieskęs konfliktas su rusų dėstytoju, pasiekęs rusų administraciją ir turėjęs liūdnų pasekmių ne tik pagrindiniams šio konflikto personažams, bet tam tikra prasme ir kitų katalikiškų seminarijų rimčiai. Tad pereikime prie jo dokumentų.

Konfliktas Varniuose. Fiodoras Klevenskis

1849 m. rugpjūčio 14 d. imperatoriaus įsakymu TDS rusų kalbos ir istorijos dėstytoju buvo paskirtas tituliarinis patarėjas Fiodoras Klevenskis¹⁶. Naujasis dėstytojas turėjo nemažą pedagoginį patyrimą: nuo 1838 m. birželio 13 d. iki 1844 m. balandžio 11 d. buvo dirbęs istorijos ir geografijos mokytoju Mozyriaus apskrities bajorų mokykloje, vėliau, iki 1844 m. gruodžio 12 d., — Balstogės gimnazijoje (čia užsitarnavo tituliarinio patarėjo rangą), o iki 1847 m. sausio 25 d. Gardino gimnazijoje dėstė istoriją ir statistiką. Nuo 1847 m. sausio 25 d. iki 1848 m. kovo 10 d. buvo Voronežo gimnazijos inspektoriumi. Po to savo paties prašymu iš tarnybos buvo atleistas, o 1849 m. rugsėjo 24 d. atvyko į Varnius¹⁷.

Varniuose viengungis F. Klevenskis netikėtai atrado ir asmeninę laimę — 1850 m. vasario mėn. vedė Telšių apskrities bajoro našlę Kunigundą Parčevskają, su kuria pagal stačiatikių apeigas susituokė Telšių Nikolajaus cerkvėje¹⁸.

¹⁵ Ten pat, p. 26—28.

¹⁶ TDS valdybos posėdžių protokolai: 1849 09 03, 27, *LNB RS*, f. 90—42, l. 46—47, 56.

¹⁷ TDS valdybos posėdžių protokolai: 1850 09 02, 1849 09 27, ten pat, f. 90—44, l. 43—44; f. 90—42, l. 55—56.

¹⁸ TDS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, įrašas 1850 02 10, ten pat, f. 90—3, l. 5—6; TDS valdybos posėdžio protokolas, 1850 01 07, ten pat, f. 90—44, l. 2.

TDS istorijoje F. Klevenskio vaidmuo turbūt būtų likęs nepastebėtas, jeigu po trijų dėstytojavimo Varniuose metų, 1852 m. birželio 30 d., jis nebūtų nusiųtęs Vidaus reikalų ministerijos valdytojui savo ranka rašyto 15 puslapių skundo, kuriame išvardino visus TDS jam daromus trukdymus ir skriaudas¹⁹.

Pirmausia F. Klevenskis skundėsi, jog du kartus — pradėjęs eiti pareigas ir pakeltas į kolegijos asesoriaus rangą — jis buvo prisaikdintas, iš pradžių, 1849 metais, pagal žodinį seminarijos rektoriaus Motiejaus Valančiaus nurodymą, antrą kart — 1851 metais rektoriaus Aleksandro Beresnevičiaus paliepimu ne pagal stačiatikių, kuriems priklausė, o pagal Romos katalikų apeigas. Be to, TDS rektorius A. Beresnevičius metus piktybiškai vilkino antrosios priesaikos dieną, ir prisaikdinimas įvyko tik F. Klevenskiui primygtinai prašant. „Taigi, — su gerokai pavėluotu pasipiktinimu ir patosu rašė F. Klevenskis, — valstybėje, kurioje įstatymas net paskutiniam žydai ar totoriui neatima teisės prisiekti pagal jų tikėjimą ir įstatymus, mane, pagrindinės imperijos Bažnyčios išpažintoją, viršinininkai jėga priverstė duoti Rusų žemėje negirdėtą nuo pat šios apeigos įvedimo iki dabar priesaiką: vietoje oficialios Šv. Cerkvės Evangelijos man nurodė bučiuoti suskretusią lotynišką knygelę — taip aš tapau pirmuoju katalikybės kankiniu tarp Rusijos monarcho pavaldinių“.

Antra, F. Klevenskis reiškė nepasitenkinimą, jog vyskupas M. Valančius, kuriam tiesiogiai pagal įstatus buvo pavaldi TDS, praėjus 8 mėnesiams nuo dėstytojo darbo pradžios, savavališkai pašalino jį iš seminarijos valdybos sudėties. Tokį sprendimą seminarijos rektorius F. Klevenskiui aiškinęs taip: esą jis, F. Klevenskis, į valdybą buvęs įtrauktas per klaidą, neteisingai išsiaiškinus įstatus ir jog jam pašalinti užtenka žodinio vyskupo nurodymo. Be to, rektorius pridūręs, kad visą atsakomybę už tai imąsis pats.

Trečia, nurodė F. Klevenskis, rusų kalbai ir istorijai, kurių programa labai plati, dėstyti TDS nesudaroma galimybių: 80-čiai klierikų iš viso yra tik 10 ar 11 egz. Aleksejaus Galachovo „Rusų kalbos chrestomatijos“, maždaug tiek pat — Nikolajaus Ustrialovo „Rusijos istorijos apybraižų“ ir Aleksandro Vostokovo „Trumpos rusų kalbos gramatikos“. Dėl to per rusų kalbos pamokas mokoma tik skaitymo ir rašto, o istorijoje nėra reikiamos pažangos. Tuo tarpu iš jo be gailės reikalaujama raportų, kad programa tiksliai išeita, ir jais remiantis apie tai pranešama Kitatikių dvasinių reikalų departamentui — taip siekiama pačiam F. Klevenskiui suversiti kaltę dėl blogo rusų kalbos dėstyto. TDS neatsižvelgia į F. Klevenskio prašymus nupirkti mokymo priemonių, neskiria tam lėšų, nors galimybių ir būta. Antai 1850 m.

¹⁹ F. Klevenskio skundas Vidaus reikalų ministerijos valdytojui, 1852 06 30, autografas, *RVLA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 1—8.

TDS lėšų likutis, vyskupui leidus, buvo išdalintas kaip premija seminarijos dėstytojams ir tarnautojams.

Ketvirta, F. Klevenškis skundėsi, kad jam, kaip dėstytojui su gimnazijų mokytojo teisėmis, priklausąs butas arba butpinigiai (viengungiui — 40, vedusiam — 60 sidabro rb), tačiau TDS vadovybė neduoda nei to, nei kito, aiškindama, kad butas jam nepriklausąs pagal įstatus. „Pagal įstatus gal ir nepriklausąs, — rašė F. Klevenškis, — tačiau mano teises nusako ne įstatai, o aukščiausiosios valdžios įsakymas“. F. Klevenškio nuomone, tai daroma iš savanaudiškumo (seminarijos namelį, kur turėtų gyventi F. Klevenškis, užima vyskupo raštvedys, seminarijai visai pašalinis asmuo) bei todėl, kad F. Klevenškis rusas ir vyriausybės atsiųstas prieš vyskupo, norėjusio turėti šiose pareigose žemaitį, valią. Po 2 mėnesių parodymuose valdžios atsiųstam tikrintojui F. Klevenškis dar pridūrė, jog vyskupas gerus darbus darąs nerusams ir ryšius turintiems. Antai jo geriausi bičiuliai kažkoks Beresnevičius ir vyskupo raštvedžio brolis Jonas Jankevičius buvo laikomi dirbą konsistorijoje, bet iš tikrųjų joje nedirbo. F. Klevenškis rašė, jog oficialiai negalėsiąs to įrodyti, tačiau J. Jankevičius nuolat gyvenąs toli nuo Varnių, o minėtasis Beresnevičius — vyskupui dovanotame name Palūkstyje²⁰.

Dėl susidariusių materialinių sunkumų F. Klevenškis netgi neįstengiąs įsigyti munduro (beje, TDS valdžia vis žada jį veltui jam įtaisyti), su žmona glaudžiasi viename skurdžiame kambarėlyje, kurio stogas kiauras, o patalpa pilna dūmų iš krosnies.

Kad savo skundai priduoūtų svaresnį politinį atspalvį, F. Klevenškis ypač akcentavo nepalankų savo viršininkų nusiteikimą rusų valdžios atžvilgiu. Jis rašė, jog TDS vadovybė, pažeisdama įstatymą, šaltakraujiškai pareiškusi, jog ji žinanti apie atsakomybę vyriausybei už savo veiksmus, tačiau ir po to viskas bus, kaip ir buvę, ir kitaip negalės būti. „Jūsų Prakiltybe, — uoliai piktinosi F. Klevenškis, — gyslose stingo kraujas, traškėjo kaulai, kai išgirdau tokius žodžius iš 25-iamėčio kunigo [A. Beresnevičiaus], vadovaujančio mokymo įstaigai!“

Žemaičių vyskupas, kuriam pavaldi seminarija, — toliau tęsė F. Klevenškis, — nepaisydamas pastarojo protestų, visomis jėgomis stengiasi sutrukdyti savo dvasininkijai mokytis rusų kalbos. Pusmečio egzamino, kuris vyko 1852 m. vasario 1 d., metu M. Valančius savo kreipimesi į klierikus pasakęs: „rusiškai kalbėti reikia mokytis, nes gali tekti kalbėtis su gubernatoriumi, ministru ar net caru. Mokykitės, nes to nori vyriausybė ir aš. Beje, jei valdžia įsakytų jus mokytį ko nors nenaudingo ar bereikalingo, aš nesutikčiau.“ Taigi savo valdžią vyskupas laikęs aukštesne, nei imperatoriaus valdžią, ir apie tai drįšęs pasakyti, girdint 80 klierikų, TDS rektoriui,

²⁰ F. Klevenškio parodymai A. Čevačiui, be datos, autografas, ten pat, l. 21.

dėstytojams Jeronimui Račkauskui ir Antanui Rajunčiui bei jam, F. Klevenskiui. F. Klevenskį, kaip atsidavusį imperijai pilietį, šie žodžiai „trenkę kaip perkūnas“; dėl tokio piktžodžiavimo kreipėsi į rektorių, tačiau tas nesiėmęs jokių priemonių. Įžiūrėdamas vyskupo posakyje didelį politinį nusikaltimą, F. Klevenskis, atsargos dėlei, pridūrė, kad jo žodžių, reikalą tiriant, nebūtų kam patvirtinti, nes jų liudinininkai yra žmonės, jau sugadinti panašių priešvyriausybių teiginių (vėliau, pradėjus valdžiai šį reikalą tirti, nurodė, jog apklausti patikimiausia būtų dėstytoją J. Račkauską²¹). Visgi, vykdydamas šventą pareigą, privalęs pranešti, kokios nuomonės yra peršamos jauniems TDS dvasininkams.

Galų gale F. Klevenskis maldavo valdžios apsaugoti jį nuo visų išvardintų seminarijos vadovybės jam daromų tikėjimo bei materialinių skriaudų arba, kaip jau buvo prašęs Vilniaus mokymo apygardos valdytojo 1851 m. lapkričio mėn., perkelti jį į kitą vietą. Prie skundo buvo pridėjęs 4 raštų nuorašus²²: 1) 1852 m. balandžio 2 d. Telšių vyskupo valdybos kanceliarijos kreipimąsi į F. Klevenskį, kad tas paaikšintų, kokią jis matąs naudą, lavindamas klierikus eiliuoti prozą, kaip parodė seminarijos praėjusių metų ataskaita; 2) 1852 m. balandžio 3 d. savo atsakymą į šį raštą, kuriame pažymėjo, jog šiuos neteisingus duomenis į ataskaitą įrašiusi pati seminarijos vadovybė, o jis dėl mokymo priemonių stokos net programos išeiti negalėjęs; 3) 1851 m. lapkričio 10 d. rektoriaus A. Beresnevičiaus raštą, kuriame F. Klevenskiui, gavusiam kolegijos asesoriaus rangą, liepta duoti priesaiką Telšių konsistorijoje arba Telšių zemstvos teisme; 4) TDS rektoriaus M. Valančiaus 1849 m. gruodžio 10 d. raštą F. Klevenskiui apie sunkumus parūpinti jo prašytus rusiškųjų dalykų vadovėlius.

Pastarajame M. Valančius F. Klevenskiui rašė:

„Į seminarijos kreipimąsi, paskatintą Jūsų raporto, pateikto valdybai praėjusio spalio 8 d., Romos katalikų dvasinės akademijos valdyba praėjusio lapkričio 12 d. raštu Nr. 890 atsakė, jog kadangi jau buvo paskirti pinigai pirkti vadovėliams, kurie pagal programą, nustatytą visiems dalykams, pripažinti reikalingais šios seminarijos auklėtiniams, šiuo metu naujos pašalpos prašymas yra nesavalaikis, taigi seminarijai būtinais įstaigai veikalais derėtų apsirūpinti savo jėgomis: esant galimybei, panaudoti lėšas iš sumų, skirtų seminarijos išlaikymui.

Seminarijos valdyba apie tai informuoja Jūsų Kilnybę.“

²¹ Ten pat, l. 20.

²² Telšių vyskupo valdybos kanceliarijos raštas F. Klevenskiui, 1852 04 02, nuorašas, ten pat, l. 22; F. Klevenskio pasiaiškinimas Telšių vyskupo valdybos kanceliarijai, 1852 04 03, nuorašas, ten pat, l. 22; A. Beresnevičiaus raštas F. Klevenskiui, 1851 11 10, nuorašas, ten pat, l. 23; M. Valančiaus raštas F. Klevenskiui, 1849 12 10, nuorašas, ten pat, l. 23.

Kad įsivaizduotume realią dalykų padėtį, pabandykime įvertinti F. Klevenskio skundo pagrįstumą, remdamiesi kai kuriais to meto seminarijos veiklą nušviečiančiais dokumentais. Išlikusios bylos rodo, kad F. Klevenskio priekaištai, nors paremti konkrečiais faktais, iš dalies buvo tendencingi. Antai, kad atvykstančiam rusų kalbos ir istorijos dėstytojui seminarijoje nepriklausė butas, TDS valdyba buvo informavusi Baltarusijos mokymo apygardos globėją jau iš anksto, 1849 m. balandyje²³. Tačiau aplamai F. Klevenskį rengėsi sutikti gana geranoriškai, savo raštvedžiui nurodė parengti jam skirtų dėstyti dalykų programų nuorašus.

Tik atvykęs F. Klevinskis tikrai jau spalio 8 d. pateikė TDS valdybai raportą apie jam reikalingas mokymo priemones, išvardindamas Gavriilo Deržavino, Aleksandro Puškino, Nikolajaus Karamzino, Vasilijaus Žukovskio, Konstantino Batiuškovo, Ivano Krylovo, Nikolajaus Gogolio, Ivano Dmitrijevo veikalus bei ypač daug Ivano Davidovo, N. Ustrialovo, A. Galachovo vadovėlių egzempliorių. Taip pat pageidavo įsigyti Senojo ir Naujojo pasaulio žemėlapius bei klasės lentą praktiniams užsiėmimams²⁴. Klasės lenta, kainavusi 75 sidabro kp, TDS F. Klevenskiui buvo nupirkta jau gruodžio mėn., tačiau trūkstamas knygas parūpinti pasirodė kur kas sunkiau. Kaip rodo ką tik cituotas M. Valančiaus raštas, seminarijos valdyba tikrai nedelsdama dėl lėšų kreipėsi į Sankt Peterburgo dvasinę akademiją, tačiau iš jos gavo neigiamą atsakymą²⁵. Turėdama neperdaugiausia pinigų, iš savo metinio biudžeto gana didelius ir brangiai kainuojančius dėstytojo poreikius staigiai patenkinti pati viena vargiai galėjo. Antra vertus, po metų seminarijos 1850 m. lėšų likutis (iš viso 143 sidabro rb 96 kp), vyskupui nurodžius, tikrai buvo išdalintas dėstytojams kaip premijos. Iš jų F. Klevinskis gavo tokią pat sumą, kaip rektorius bei kiti dėstytojai — 16 rb 90 kp²⁶, tačiau neatrodo, kad tuomet tuo būtų buvęs nepatenkintas.

Įvykiuose su F. Klevenskio priesaikų apeigomis taip pat sunku įžiūrėti sąmoningą TDS piktavališkumą. Seminarijos bylose neišlikę jokių duomenų, kad ir 1849, ir 1851 m. katalikiška priesaikos forma tuomet mokytoją būtų labai užgavusi — apie tai jo buvo prabilta, praėjus nemažai laiko. Labiau pagrįsti atrodo F. Klevenskio priekaištai dėl antrosios priesaikos vilkinimo ir dėl jo pašalinimo iš valdybos. Esmė ta, jog terminas, nuo kurio F. Klevenskiui priklausė kolegijos asesoriaus rangas, jau buvo suėjęs 1849 m. lapkričio 17 d. F. Klevenskį seminarija šiam rangui aukštes-

²³ TDS valdybos posėdžio protokolas, 1849 04 23, *LNB RS*, f. 90—42, l. 23—24.

²⁴ TDS valdybos posėdžio protokolas, 1849 10 01, ten pat, l. 57—58; TDS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, įrašas 1849 09 27, ten pat, f. 90—2, l. 30—31.

²⁵ TDS valdybos posėdžio protokolas, 1849 12 10, ten pat, f. 90—42, l. 75—76.

²⁶ TDS valdybos posėdžio protokolas, 1850 10 28, ten pat, f. 90—44, l. 60—61.

nėms instancijoms tepristatė 1850 m. rugsėjo 2 d., nors galėjo tai padaryti anksčiau. Kolegijos asesoriaus rangas F. Klevenskiui buvo patvirtintas tais pat 1850 m., tačiau vėlgi vėlavo prisaikdinimas. Todėl suprantama, jog mokytojas galėjo jausti tam tikrą skriaudą. Antai ir 1852 m. rugpjūčio 11 d. suėjus laikui, nuo kurio F. Klevenskiui priklausė rūmų tarėjo rangas, TDS iš viso nepristatė jo kandidatūros reikiamoms žinyboms dėl biurokratinių priežasčių²⁷.

F. Klevenskis TDS valdybos nariu buvo nuo savo darbo pradžios iki 1850 m. gegužės 20 d. Ir pagal Tarnybinės valdybos nuostatus, ir pagal 1843 m. seminarijų įstatus į valdybą jį paskirti ir iš jos atleisti turėjo teisę tik vidaus reikalų ministras. Tačiau vyskupas M. Valančius šiuo atveju vadovavosi konkordato direktyvomis, tuo parodydamas, jog joms, o ne rusų valdžios nurodymams, teikia pirmenybę. Kokia tikroji šio pašalinimo priežastis, nėra aišku — bent jau nusiskundimų F. Klevenskiui to meto TDS valdybos posėdžių protokoluose nėra išlikę.

Grįžkime prie F. Klevenskio skundo. 1852 m. liepos 17 d. Vidaus reikalų ministerijos valdytojas slaptame rašte Vilniaus generalgubernatoriui (oficialiai — Vilniaus kariniam gubernatoriui, Gardino, Minsko ir Kauno generalgubernatoriui) Iljai Bibikovui, neminėdamas paties skundo, pranešė apie skunde išdėstytais dalykais, atkreipdamas dėmesį ne tiek į F. Klevenskiui daromas TDS skriaudas, kiek į politinę šio reikalo pusę — M. Valančiaus kreipimąsi į klierikus egzaminų sesijos metu bei jo nusistatymą prieš rusų kalbą ir rusus apskritai, taip pat katalikų asmenišką nepalankumą stačiatikiui F. Klevenskiui²⁸. Kadangi katalikiškų seminarijų lojalumui rusų valdžios atžvilgiu vyriausybė skyrė ypatingą reikšmę, generalgubernatoriui buvo pasiūlyta koku nors nesukeliančiu įtarimo pretekstu nedelsiant komandiruoti į Varnius patikimą stačiatikį tikrajai padėčiai iširti.

1852 m. rugsėjo 9 d. išsamiaame atsakyme Vidaus reikalų ministerijos valdytojui²⁹ generalgubernatorius rašė, jog, gavęs valdytojo laišką apie vyskupo M. Valančiaus priešvyriausybinių veiklą, pasiuntė į Varnius patikimą žmogų. Tai buvęs Vilniaus generalgubernatoriaus valdybos valdininkas ypatingiems pavedimams armijos pulkininkas Aleksandras Čevatis. Tās, atvykęs per atostogas ir nieko iš vadovybės Varniuose neradęs, apklausė patį F. Klevenskį. Pastarasis surašęs smulkius parodymus³⁰, kurie patvirtinę valdytojo praneštas apie M. Valančių žinias. F. Klevenskis taip pat tvirtinęs, kad nuo vyskupo veiksmų kenčiąs persekiojimus ir kliūtis

²⁷ TDS valdybos posėdžio protokolas, 1856 03 03, ten pat, f. 90—46, l. 11—12.

²⁸ Vidaus reikalų ministerijos valdytojo raštas generalgubernatoriui, 1852 07 17, originalas, *RVLA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 9—10.

²⁹ Generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministerijos valdytojui, 1852 09 09, originalas, ten pat, l. 11—17.

³⁰ F. Klevenskio parodymai A. Čevačiui, be datos, autografas, ten pat, l. 18—21.

dėstyti rusų kalbą. Jos dėstymu TDS vadovybė visai nesirūpinanti, liepianti mokyti klierikus tik skaityti ir rašyti, panaikinusi stojamuosius ir baigiamuosius rusiškųjų dalykų egzaminus, todėl seminarijos auklėtiniai nedarą pažangos. F. Klevenskis tikrai yra verčiamas rašyti neteisingas ataskaitas Kitatikių dvasinių reikalų departamentui. Valdžia, anot jo, galėtų tuo įsitikinti, netikėtai išegzaminavusi klierikus.

Be kitko, F. Klevenskis pulkininkui suteikė daugiau žinių apie nepalankius valdžiai pamokslus, sakomus lenkų ir žemaičių kalbomis Varnių katedros bažnyčioje vyskupui girdint, o kartais ir paties vyskupo nekokių atsiliepimus apie vyriausybę. Savo parodymuose A. Čevačiui mokytojas rašęs, jog viename iš tokių pamokslų, kurį pats girdėjęs prieš 1,5 ar 2 metus, kunigas Karolis Jagminas, išaukštinęs Romos Bažnyčios privalumus ir galybę, pasakė, jog ji esanti tokia tvirta, kad ir Šiaurės bangos jos nepaplausia. Kitas kunigas Juozapas Jarockis aiškinęs klausytojams apie dvasinės valdžios pirmumą prieš civilinę, visad besikeičiančią ir nepastovią, bei teigęs, kad katalikai krikščioniška meile turi mylėti tik katalikus. O prieš praeitas, 1851 metų Velykas pats vyskupas įspėjęs žemaičių žmones dėl rusiškų žodžių vartojimo barniuose, sakydamas, jog pakanka tam ir žemaitiškų (F. Klevenskis sakęs, jog šie žodžiai buvę ištarti su pačia pikčiausia liaudiška pašaipa, o apie tai žinąs iš gandų, nes buvo kalbėta žemaitiškai). Dėl minėtų pamokslų F. Klevenskis vėlgi pridūręs, kad, deja, jo žodžių įrodyti neįmanoma. Prisipažinęs, kad Vidaus reikalų ministerijai žinias suteikė jis pats, bet prašė to nesakyti generalgubernatoriui.

Tada pulkininkas atsargiai slapta surinko apie F. Klevenskio papasakotus dalykus visą įmanomą informaciją, kuri parodė: 1) svarbiausia F. Klevenskio noro išsikelti iš Varnių priežastis buvę materialinės sąlygos: blogas, žemomis lubomis, mažais langeliais ir prasta krosnimi kambarėlis (beje, pažymėjęs, jog geresnio skurdžiuose Varniuose sunku būtų buvę ir rasti), taip pat — ypač brangus tame miestyje maistas. Antra vertus, TDS valdyba duoti jam butą atsiskakė, remdamasi įstatais; 2) rusiškųjų dalykų mokymo priemonių TDS iš tikro trūksta, tačiau seminarijos valdyba neįstengianti jų nupirkti iš skiriamų lėšų, o kitokių pinigų jai neskiriama; 3) F. Klevenskio priesaikos forma greičiau buvusi nesusipratimas arba neapsižiūrėjimas, nei piktybiška TDS vadovybės veikla.

Toliau rašte generalgubernatoriui, galbūt dėl to, jog, pasak M. Lukšienės, pats buvo davęs rekomendaciją vidaus reikalų ministrui, tvirtinant M. Valančių vyskupu³¹, o gal ir iš asmeninio prielankumo, pasistengė gerokai sušvelninti ministerijos valdytoji F. Klevenskio parodymus dėl M. Valančiaus elgesio. Generalgubernato-

³¹ M. Lukšienė, min. veik., p. 398.

rius rašė, jog pasakyti, ar vyskupas M. Valančius nuoširdžiai nusiteikęs valdžios atžvilgiu, ar ne, vienareikšmiškai negalima. Pastaruosius jausmus jis galėtų slėpti savo sieloje, o ne reikšti viešai pamoksluose arba žodžiais, kaip tvirtina F. Klevenkis. Sunku tuo patikėti, nes vyskupas M. Valančius visiems yra žinomas kaip labai protingas žmogus ir todėl vargiai ryžtųsi veikti taip galvotrūkiškai, netgi nesvarstydamas. Už savo paaukštinimą ir turimą titulą jis turi būti dėkingas vien tiktai vyriausybei, ir jau būtent tai, generalgubernatoriaus nuomone, turėtų sustiprinti jo ištikimybę bei dėkingumą, o ne kelti nedraugiškus jausmus. Čia reikia pridurti, kad, pradėjęs valdyti vyskupiją, M. Valančius atkreipė kuo griežčiausią dėmesį į pavaldžią jam dvasininkiją ir už apsilėidimą bei netinkamą elgesį daug kunigų atleido iš pareigų. Šis griežtumas ir kilusi dvasininkų baimė daugelį nuteikė prieš jį. Todėl jei jis, vyskupas M. Valančius, ryžtųsi neatsargiai reikšti neprielankius vyriausybei jausmus, tai, be jokios abejonės, jo priešai, tučtuojau tuo pasinaudoję, jį apskųstų. Be to, Kauno gubernorius tvirtinęs, kad vyskupo M. Valančiaus nuotaikos ir ištikimybė vyriausybei nekelia abejonų³².

Kas dėl žemaitiškų pamokslų, toliau rašė I. Bibikovas, tai, nors ir nėra tiesioginių įrodymų, tačiau pagal ne kartą gautus iš įvairių vietų pranešimus tikrai yra pagrindo manyti, kad Žemaičiuose kunigai kartais skelbia valdžiai neprielankius teiginius. Kiek tie pranešimai yra pagrįsti, tiria nuolatos siunčiami valdininkai ir slaptieji agentai. (Pasak M. Lukšienės, paveiktas savo informatorių pranešimų, generalgubernorius netgi buvo sumanęs lietuviškus pamokslus iš viso uždrausti, kad nereikėtų vargintis ir juos kontroliuoti, tik vidaus reikalų ministras su tuo nesutikęs³³).

Generalgubernatoriaus nuomonė, praktiškai reikšusi vyskupo išteisinimą, administracijai davė suprasti, jog jos autorius politinių dalykų su byla nebuvo linkęs sieti, o manė reikalinga joje ieškoti priežasčių, labiau susijusių su pačiu rusiškųjų dalykų dėstymu. Tikrajai padėčiai TDS ištirti I. Bibikovas siūlė pasiųsti į Varnius oficialų valdininką klierikams išegzaminuoti ir mokymo priemonėms apžiūrėti. Taip pat rašė manęs, jog reikėtų F. Klevenskį iškelti iš Varnių į kitą vietą, kad neerzintų vyskupo, nes M. Valančius jau ir taip kreipėsis dėl jo iškėlimo (pagal F. Klevenskio parodymus, tai buvę 1852 m. birželio 26 d.).

Atkreipkime dėmesį į šią datą ir į F. Klevenskio skundo datą — birželio 30 d. Ar ne dėl M. Valančiaus kreipimosi po 3 dienų atsirado F. Klevenskio skundas, kuriame po trejų darbo metų buvo susirūpinta rusų kalba ir priesaika, nors labiau-

³² Generalgubernatoriaus raštas Vidaus reikalų ministerijos valdytojui, 1852 09 09, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 11—17.

³³ M. Lukšienė, *min. veik.*, p. 399.

siai stengtasi politiškai sukompromituoti vyskupą. Atrodytų, jog F. Klevenskio skundą iš tikro padiktavo ne susirūpinimas bloga rusiškųjų dalykų padėtimi, o paprasčiausias kerštas konkrečioms asmenims.

1852 m. lapkričio 27 d. vidaus reikalų ministras Dimitrijus Bibikovas, atsakydamas savo broliui Vilniaus generalgubernatoriui, kuris tuo metu buvo ir Vilniaus mokymo apygardos globėjas, paprašė pasiųsti į Varnius patikimą rusą stačiatikį iš sau pavaldžių mokymo reikalus tvarkančių žmonių išegzaminuoti klierikus, kaip jie moka rusų kalbą, istoriją bei valstybinius nutarimus³⁴. Drauge pavesti egzaminuotojui išaiškinti, pagal kieno nurodymą dukart buvo prisaikdintas F. Klevenskis, kodėl jis su tuo sutiko ir laiku nepranešė valdžiai. Taip pat — ar negalima jo apgyvendinti seminarijos namelyje, į kurį jis, atrodo, turįs didesnę teisę, nei vyskupo raštvedys. Be to, prašė imtis priemonių apsaugoti F. Klevenskį nuo katalikų dvasininkų kliaudų.

Į Varnius pagal slaptą 1852 m. gruodžio 26 d. generalgubernatoriaus nurodymą Nr. 1910 tuoj po Kalėdų atostogų buvo pasiųstas Vilniaus mokymo apygardos valdinių mokyklų inspektorius, valstybės patarėjas Aleksandras Orlovas, kuris ir ėmėsi tirti padėtį vietoje. 1853 m. sausio 16 d. jis pateikė F. Klevenskiui užklaušimą dėl priesaikos. Tą pačią dieną F. Klevenskis parašė aiškinamąjį raštą³⁵, kuriame išsisukinėdamas pažymėjo, kad prieš priesaiką negalėjęs informuoti valdžios apie jos neteisėtumą, nes tada tam dar nebūtų buvę įrodymų, o po priesaikos — nes tai būtų buvęs įstatymu nenumatytas skundas prieš vyresnybę.

Tą pačią dieną F. Klevenskis A. Orlovui pateikė dar vieną smulkų pasiaiškinimą dėl priesaikos ir raštą apie rusų kalbos padėtį TDS. Pirmajame³⁶, jausdamas galimą grėsmę sau, pasistengė kuo palankiau pavaizduoti situaciją. Antrą dieną po atvykimo į TDS, 1849 m. rugsėjo mėn. pabaigoje, rašė Klevenskis, jis buvo pakviestas į seminarijos valdybą. Ten rado viską paruoštą priesaikai pagal Romos apeigas ir jį prisaikdino seminarijos rektorius, dabartinis Telšių vyskupas. Tuo metu, nežinia, ar tyčia, ar pagal čionykštį paprotį, vietoje tikros (oficialios) Šv. Evangelijos, kurią turi, atrodo, ir Romos Bažnyčia, kaip ir Stačiatikių Bažnyčia, jam buvo duota pabučiuoti seną kišeninę suskretusią knygelę (vėliau F. Klevenskio čia prirašyta pasta-ba, jog tai, be abejo, būta Evangelijos). Tačiau įžeidimą nuolankiai pernešęs.

Po metų F. Klevenskis gavo kolegijos asesoriaus rangą ir reikėjo naujos priesaikos, tačiau neskubėta to daryti. 1851 m. vasario—liepos mėnesiais F. Klevenskis

³⁴ Vidaus reikalų ministro raštas generalgubernatoriui, 1852 11 27, Nr. $\frac{170}{84}$, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 24.

³⁵ F. Klevenskio aiškinamasis raštas dėl priesaikos A. Orlovui, 1853 01 16, autografas, ten pat, l. 46.

³⁶ F. Klevenskio pasiaiškinimas dėl priesaikos A. Orlovui, 1853 01 16, autografas, ten pat, l. 43—44.

triskart kreipėsi dėl jos į rektorių A. Beresnevičių, ketvirtą kartą jam pastarasis atsakė, kad neturįs dėl to savo vyresnybės nurodymo, nors jo naujaji rangą jau buvo įrašęs į formuliarinį sąrašą. Tik paprašęs formuliarinio sąrašo kopijos pagaliau sulaukė A. Beresnevičiaus nutarimo jį prisaikdinti. Prisaikdino kaip kunigas Telšių konsistorijos pasaulietis sekretorius Karolis Voinovičius, pats padavęs F. Klevenskiui kryžių ir Evangeliją, nors kartu dalyvavo trys kunigai prelatai: Pranciškus Križanauskas, Benediktas Smigelskis ir kanauninkas Jurgis Bytautas. Zemstvos teisme neturėjęs galimybės duoti priesaikos, nes tokiu atveju būtų pats turėjęs teismo to prašyti, o tokios įstaigos veiksmus vykdo tik pagal oficialius raštus. Pasirinkti teismą ar konsistoriją jam buvę leista todėl, kad vėliau galima būtų sakyti, jog pats katalikišką priesaiką pasirinkęs. Tačiau iš tiesų pati konsistorija privalėjusi nusiųsti jį ten, kur priesaika būtų įvykdyta pagal įstatymą.

Prie minėto F. Klevenskio pasiaiškavimo A. Orlovas pridėjo dviejų 1849 m. rugsėjo 27 d. TDS vadovybės raštų nuorašus: nutarimą prisaikdinti F. Klevenskį³⁷ ir liudijimą apie įvykusį F. Klevenskio prisaikdinimą TDS valdyboje³⁸, taip pat — F. Klevenskio pasirašyto jo priesaikos teksto nuorašą³⁹.

Antrajame rašte apie rusų kalbos padėtį⁴⁰ F. Klevenskis pažymėjo, jog pradėjęs dirbti TDS dėl mokymo priemonių trūkumo kreipėsi į TDS vadovybę. Ši, nesulaukusi paramos iš Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinės akademijos, nurodė F. Klevenskiui mokyti iš turimų priemonių pagal galimybes.

1850 m. vasario mėn. M. Valančius tapo vyskupu, rektoriaus vietą balandžio 11 d. užėmė kunigas A. Beresnevičius. Tuo metu, aiškinosi F. Klevenskis, visos A. Galachovo chrestomatijos, išskyrus vieną egzempliorių, dingo — buvo neribotam laikui atiduotos perrišti. Klasės lenta buvusi netaisyta, dažnai pristigdavę kreidos ar net skuduro, jau nekalbant apie lėšas vadovėliams pirkti.

Rusų kalbos dėstymas, dėl minėtų priežasčių ir taip silpnas, dar susilpnėjo, seminarijai pradėjus priiminėti ir išleisti klierikus be rusų kalbos ir istorijos egzamino. Rektorius tai aiškinęs, jog nenorėjęs F. Klevenskio apsinkinti.

Dar labiau šių dalykų padėtis pablogėjo 1851 m. sausyje, kada tuometinis seminarijos inspektorius Tadas Juzumavičius rektoriaus ir vyskupo vardu F. Klevenskiui nurodė visai nutraukti rusų kalbos dėstymą III ir IV kursui, o dėstyti tik I ir II kursui — pirmiausia skaitymą ir rašymą. F. Klevenskis paprašė, kad jam vyskupas pateiktų šį nurodymą atitinkančią programą, tačiau rektorius A. Beresnevičius at-

³⁷ TDS vadovybės nutarimas prisaikdinti F. Klevenskį, 1849 09 27, nuorašas, ten pat, l. 47.

³⁸ TDS vadovybės liudijimas apie F. Klevenskio prisaikdinimą, 1849 09 27, nuorašas, ten pat, l. 49.

³⁹ F. Klevenskio priesaikos tekstas, nuorašas, ten pat, l. 48.

⁴⁰ F. Klevenskio raštas apie rusų kalbos padėtį TDS, 1853 01 16, autografas, ten pat, l. 38—39.

sakęs, kad keitinėti programą nesą reikalo, nes tai „namų problema“, o vyskupas pagal konkordatą su popiežiumi yra seminarijos galva.

Po kelių dienų iš F. Klevensio buvo pareikalauta raporto seminarijos ataskaitai apie tikslų programos vykdymą. Kadangi rašė šį raportą didžiai susijaudinęs, jame atsirado klaida („opiska“): klierikai vertė „prozą eilėmis“, o ne „eiles proza“. Nustebintas tokia 1851/1852 m. m. TDS rusų kalbos dėstymo ataskaita, Kitatikių dvasinių reikalų departamentas ir pareikalavo iš F. Klevensio paaiškinimo apie prozos vertimo eilėmis naudą.

Tą pat dieną pasiaiškinimą A. Orlovui dėl rusų kalbos parašė ir rektorius A. Beresnevičius⁴¹, kuriame pažymėjo paties F. Klevensio aplaidumą, atliekant savo pareigas. Rektorius rašė, jog minėtąjį mokytojo aplaidumą buvo pastebėjęs jau prieš dvejus metus. Matė labai mažą klierikų pažangą jo paskaitose dėl to, kad dėstydamas rusų kalbos kursą, nepakankamai mokė gramatikos, o labiau atsida- vė poetiniams pratimams. Kai rektoriaus pavestas inspektorius kunigas Aloyzas Šukevičius atkreipė į tai F. Klevensio dėmesį, jis iš viso ėmė ištisomis savaitėmis neateidinėti į paskaitas, o III ir IV kursui paskaitas iš viso nutraukė. Įspėtas kalbėjo išdidžiai ir beveik grubiai. Kai apie jo elgesį buvo pranešta vyskupui, F. Klevenskis viešai pareiškė, jog iš viso ruošiasi mesti darbą TDS. Nors pirmuo- siuose kursuose visgi ėmėsi dirbti šiek tiek uoliau, bet paskutiniuose ir toliau ne- bedėstė.

Buto neskyrimas F. Klevenskiui, matyt, yra visų jo nepasitenkinimų įstaiga ir vadovybe šaltinis, rašė A. Beresnevičius. Tačiau pagal 1943 m. seminarijų įstatus, jis jam ir nepriklausęs. O daryti išimtį neįmanoma, nes TDS patalpose negali gyventi vedęs pasaulietis. F. Klevensio minėtame mažame mediniame TDS namelyje iš būtinybės yra įkurdinta vyskupo kanceliarija ir raštvedys, beje, mokantis seminarijai per metus 30 sidabro rb nuomą, kuri skiriama pačiam nameliui išlaikyti.

Išguzaminavęs klierikus, 1953 m. sausio mėn. 22 d. A. Orlovas generalguber- natoriui pateikė ataskaitą apie rusų kalbos padėtį TDS⁴². Ataskaitos pradžioje trumpai apibūdino rusiškųjų dalykų, privalomų katalikiškų dieceziinių seminarijų klierikams, programą, kuri rodo buvus gana nemažą šių dalykų apimtį mokymo planuose. Kadangi rusų kalbos gramatikos taisyklės klierikams buvo dėstytos jau mokykloje (į seminariją būdavo stojama iš bajorų mokyklų ar gimnazijų, ne žemesnės kaip IV klasės), tai programoje I kurse buvo numatyta dėstyti: skai- tymą, primenant gramatikos taisykles ir aiškinant jas tekste; teksto mokymąsi mintinai; trumpus rašto pratimus, kartais — eilių į prozą vertimą. II kurse —

⁴¹ A. Beresnevičiaus aiškinamasis raštas A. Orlovui, 1853 01 16, autografas, ten pat, l. 40—41.

⁴² A. Orlovo ataskaita generalgubernatoriui, 1853 01 22, autografas, ten pat, l. 29—37.

taip pat praktinius kalbos užsiėmimus, tik plačiau ir išsamiau: peržiūrint ištikus straipsnius, aiškinantis jų stiliaus savybes ir žodžių privalumus. Šio kurso rašiniuose reikalauta didesnio tikslumo, nei I kurse. III kurse turėjo būti supažindinama su literatūros pagrindais bei trumpai su rusų prozininkais, pradedant Michailu Lomonosovu ir tęsiant iki šių dienų, t.y. apžvelgti svarbiausi jų kūriniai, tų kūrinių skirtumai bei turinio ir stiliaus privalumai. IV kurse turėjo būti dėstomos istorinės žinios apie visus rusų poetus, vėlgi pradedant M. Lomonosovu ir baigiant dabartiniais.

Rusijos istorijos reikėjo mokytis I ir II kurse pagal N. Ustrialovo nurodytą programą.

Pagal minėtas programas išegzaminavęs klierikus, A. Orlovas rezultatus apibūdino taip:

Rusų kalba. Baigdami TDS, seminaristai negalėję teisingai ir tiksliai raštu ir žodžiu bendrauti rusiškai, priešingai, mokymas vis blogėjęs. Nors kai kurie rusiškai kalbėti ir mokėję, tačiau visų kursų studentų rašto darbai buvę beveik vienodai silpni. Žodžiu, II kurse trūkumai pasirodę labiau pastebimi, nei I, o III — daugiau, nei II. Dauguma I kurso klierikų rusų kalbą mokėję silpniau, nei mokiniai tų pasaulietinių mokyklų klasių, iš kurių jie įstojo į TDS. Taip atsitikę todėl, kad, ruošdamiesi į TDS, mokykloje mažiau stengėsi mokytis rusų kalbą, kadangi per stojamuosius egzaminus į seminariją iš rusų kalbos griežčiau ar iš viso nebūdavo egzaminuojami. Deja, seminarijoje per pusmetį primiršdavę ir tai, ką mokėję.

Žodinio egzamino metu pasirodė, kad beveik visi klierikai nesklандžiai ir labai sunkiai skaitė, labai dažnai blogai tarė, nelaisvai ir netaisyklingai kalbėjo. Nagrinėdami kalbą, geriau žinojo tik tas taisykles, kurios bendros ir rusų, ir lenkų kalbai.

IV kurso seminaristai 3 dienas neatvyko į egzaminą. Rektorius paaiškines, kad, vyskupijoje trūkstant dvasininkų, klierikai, vyskupui nurodžius, jau prieš Kalėdas laikė egzaminus ir dabar ruošiasi šventimams. A. Orlovas pareikalavęs rektoriaus leisti juos pakartotinai išegzaminuoti, kad vyriausybei nereikėtų pristatyti dar nenaudingesnės išvados apie TDS klierikų žinias. Šie klierikai egzamine žodžiu pasirodę silpniau, nei I—III kursų auklėtiniai. Rusų literatūros egzaminas negalėjęs įvykti, nes šio dalyko TDS iš viso nesimokyta.

Seminarijos vadovybė buvo nutarusi (anot F. Klevenskio), jog geriausia, turint omenyje mokymo priemonių stoka, ir III—IV kursų klierikus mokyti tų pačių rusų kalbos dalykų, kurie studijuojami žemesniuose kursuose. Nuo 1852/1853 m. m. III—IV kursui rusų kalba iš viso nedėstyta. F. Klevenskis sakęs, kad tai padaryta, nurodžius vyskupui, o rektorius kaltinęs patį F. Klevenskį. A. Orlovas paprašė F. Klevenskio raštiško pasiaiškinimo, o su rektoriumi norėjęs pakalbėti neoficialiai,

tačiau tas neprašytas parašė aiškinamąjį raštą. Matyt, rašė A. Orlovas, abiejų raštuose būta tiesos. Be TDS vadovybės žinios paskaitos III—IV kursams iš viso neturėjo būti nutrauktos, o jei F. Klevenskis neklausė, vadovybė privalėjo kreiptis į aukštesnę valdžią. Tačiau ji, užuot tai dariusi, imdavo iš F. Klevenskio raportus apie išeitą programą. Taigi, darė išvadą A. Orlovas, vadovybė pati dengė F. Klevenskį, jei nesakysime, jog jam padėjo taip elgtis.

Tėvynės istorija. Klierikų žinios labai ribotos ir silpnos. Dėmesį šiam dalykui stiprina ir aštrina katalikiškas nusistatymas. Matyt, klierikai (gal tik su mažomis išimtimis) nesutinka su oficialiąja nuomone. Atsakinėdami kai kada maišė Dimitrijų Donskojų su Aleksandru Nevskiu ir nesugebėjo pasakyti imperatoriaus vardo, vadindami jį tik „palaimintojo“ epitetu. Rusijos istoriją iš dalies galėtų priminti Bažnyčios istorija. Tačiau klierikai, kaip matyti iš peržiūrėtų rašinių, iš istorijos perima tik Lenkijos, Lietuvos ir Žemaitijos dalykus.

Mokymo priemonės TDS labai skurdžios. Rusiškų knygų TDS bibliotekoje aptikta 20 pavadinimų⁴³. Iš jų 6 yra valdžios nurodyti rusų kalbos, literatūros ir istorijos vadovėliai ir viena chrestomatija skaityti klasėje. Keturi literatūros vadovėliai buvo išrašyti neseniai ir gauti tik 1852 m. gruodyje, iki tol jų iš viso nebūta. Literatūros pamokose galima buvo naudotis vien tik A. Galachovo chrestomatija, kuri betgi programos neapėmė, nes nesiejo literatūros istorijos su kiekvieno rašytojo kūrybinių ištraukomis. Taigi F. Klevenskiui dėstyti turėję būti labai sunku. Nerasta jokių mokymo priemonių literatūros istorijai dėstyti. Be to, literatūros vadovėlių teisrašyta po 11 egz., o klierikų III kurse — 21, IV — 17.

Kadangi rusų kalbos gramatikos, kaip atskiuro kurso, TDS nenumatyta dėstyti, tai 16 egz. A. Vostokovo rusų kalbos gramatikos tiktų gal tik gramatikos taisyklėms pakartoti.

N. Ustrialovo Rusijos istorijos apybraižų labai mažai. Tuo tarpu mokinių I—II kurse, kur dėstomas šis dalykas, atitinkamai 37 ir 25. O dėl kitų rusiškų bibliotekos knygų — tai mokymui jos yra netinkamos.

Valstybiniai nutarimai, liečiantys Katalikų Bažnyčią ir dvasininkiją Rusijoje, TDS dėstomi pagal jų rašytinį rinkinį, kuris, kaip paaiškino seminarijos rektorius, buvo peržiūrėtas ir patvirtintas Vidaus reikalų ministerijos. Dalyką dėstė rektorius A. Beresnevičius. Klierikų žinios pasirodė ypač blogos — nebuvo ne tik nei vieno aiškaus atsakymo, bet net ir iš dalies teisingo. Nepajėgta atsakyti į klausimą, per kokį departamentą yra siunčiami Vidaus reikalų ministerijai jai priklausantys peržiūrėti Katalikų Bažnyčios raštai.

Visų minėtų dalykų dėstymo lygiui TDS pakelti A. Orlovas siūlė: pirma, jei seminarijos taisyklės leistų, į egzaminus siųsti valdžios stebėtoją. Tai paskatintų

⁴³ Rusiškų knygų, esančių TDS bibliotekoje, sąrašas, 1853 01, ten pat, l. 42.

klierikus geriau mokytis, o seminarijos vadovybę — geriau rūpintis rusiškųjų dalykų dėstyimu. Antra, valstybinių nutarimų dėstyimą pavesti pasauliečiui, kuris klierikams šias žinias galėtų patikimai įskiepyti. Nors A. Orlovas pažymėjo, kad apie dabartinę dėstytoją A. Beresnevičių negalys pasakyti nieko blogo, matęs jame apsukrų ir savarankišką žmogų, tačiau rektorius priklausęs nuo vyskupo valios. Inspektoriaus nuomone, rusiškai dėstyti A. Beresnevičius gali, nes rusiškai kalba gana gerai. Tačiau tam, kad galėtų dėstyti valstybinius nutarimus, turėtų būti giliai persisunkęs visuotinės gerovės troškimu, suprantantis savo religinio skirtingumo neteisumą ir vyraujančios Bažnyčios teisingumą. Tik nuoširdžiai suvokdamas naudingą ir teisingą tikslą, su geranorišku uolumu galėtų perteikti kitiems nutarimus, ribojančius jo Bažnyčios teises, nes tie nutarimai atitinka pačią nuolaidžiausią ir taikingiausią religinio pakantumo dvasią. A. Orlovas manė, kad toks dalykas A. Beresnevičiui yra neįmanomas, ir tik asmuo, laisvas nuo išankstinių įsitikinimų, galėtų būti patikimu valstybinių nutarimų dėstytoju ir aiškintoju.

Apie priesaiką. Pirmąkart F. Klevenskis prisiekė seminarijos valdyboje pastarosios nurodymu, antrąkart — Telšių konsistorijoje pagal jos nurodymą. Keista, kad šios įstaigos neorganizavo stačiatikiškos priesaikos, palikdamos F. Klevenskiui pačiam spręsti. Keistas ir F. Klevenskio elgesys duoti priesaikas be stačiatikių šventiko, o katalikų kunigams dalyvaujant tik kaip liudininkams, bet ne kaip dvasininkams.

Patalpos. Inspektorius apžiūrėjo visas TDS patalpas. Pagrindiniame mūriniame dviaukščiame pastate radęs mokymo ir gyvenamąsias patalpas klierikams, jame buvę ir kitos seminarijos įstaigos, taip pat gyvenę kai kurie čia tarnaujantys dvasininkai. Pastate ankšta, klierikai mokėsi miegamuosiuose, kadangi visiems keturiems kursams tebuvo viena salė. Prie šio pastato glaudėsi naujas medinis fligelis, kurį užėmė rektorius. Toliau nuo seminarijos stovėjo du jai priklausantys nedideli mediniai statiniai, iš kurių kiekvienas buvo perskirtas į dvi puses. Vieno jų pusę užėmė seminarijos tarnai. Kitos pusės didesniame kambaryje dirbo stalius, mažesniame kambaryje buvo apgyvendinta patarnaujanti moteris. Kitą medinį namelį netoli vyskupo namo buvo užėmęs kanceliarijos ir vyskupo raštvedys. Jis nuomojo patalpas už 30 sidabro rb per metus pačiam nameliui išlaikyti, nes TDS labai trūko lėšų. Šie pinigai, kaip aiškines rektorius, pajamų knygoje nebuvo nurodomi. Ar šį namelį galėtų gauti F. Klevenskis, ar ne, gali būti svarstoma, turint omeny TDS lėšas ir rektoriaus norą gauti už namelį pajamų.

Namo, kuriame gyveno tarnai, toje pusėje, kur dirbo stalius ir buvo apgyvendinta šeimininkė ir kur anksčiau buvo gyvenęs seminarijos ekonomas, galėtų gyventi F. Klevenskis. Tačiau rektorius pasakęs, kad ten ypatingu atveju būtų galima įkurdinti tik ekonomą, kaip vienišą žmogų; vedusiam asmeniui ten ir ne vie-

ta, ir neįauku seminarijos tarnams, bet ypač neįauku būtų pačiam F. Klevenskiui, nes namelyje nėra jokių patogumų.

1853 m. vasario 9 d. generalgubernatorius pasiuntė vidaus reikalų ministrui raštą dėl A. Orlovo ataskaitos⁴⁴. Jame, išdėstęs esminius A. Orlovo ataskaitos teiginius, visą kaltę dėl TDS netvarkos suvertė rektoriui A. Beresnevičiui. I. Bibikovas rašė, jog rektorius visiškai nesirūpinęs svarbiausiais (t.y. rusiškaisiais) mokymo dalykais, nežinąs savo priedermių ir tarnybinių pareigų, o vyskupas aiškiai jam nuolaidžiaująs.

Generalgubernatorius taip pat pritarė A. Orlovo nuomonei, jog į TDS egzaminus reikėtų siųsti pasaulietį stebėtoją, kurio lankymasis ne tik pašalintų mokymo nesklandumus, bet priverstų klierikus uoliau mokytis, o seminarijos vadovybę — labiau rūpintis seminaristų rusų kalbos ir istorijos žiniomis; taip pat kad valstybinių nutarimų kursą dėstyty ne rektorius, o pasaulietis stačiatikis, nesuvaržytas Katalikų Bažnyčios kanonų, todėl galįs sėkmingiau įtvirtinti žinias mokinių protuose. Klierikams šventimai, — pabrėžė generalgubernatorius, — neturi būti suteikiami, neišegzaminavus jų prie stebėtojo pagal programą iš rusų kalbos, istorijos ir valstybinių nutarimų.

Antra vertus, mokytojas F. Klevenskis leidęs sau, nors ir ne be seminarijos vadovybės kaltės, nevykdyti savo pareigų, du kartus davęs priesaiką nedalyvaujant stačiatikių šventikui ir taip pažeidęs įstatymą, generalgubernatoriaus nuomone, niekuo negalįs būti pateisintas ir atleistas nuo atsakomybės.

Pastarasis generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui rodė susiformavusią galutinę rusų administracijos viršūnių nuomonę apie situaciją Varniuose. Netrukus buvo pereita prie konkrečių veiksmų.

Konflikto pasekmės

Rusų administracijos veiksmai, kaip seminarijoje kilusio konflikto rezultatas, pirmiausia palietė A. Beresnevičių ir F. Klevenskį. Dėl konflikto Žemaitijoje ne tik į TDS, bet ir į Minsko, Vilniaus bei kitas katalikiškas diecezesines seminarias plūstelėjo inspektoriai. Romos katalikų dvasinė kolegija buvo priversta ieškoti lėšų, kad būtų nupirktos seminarijoms reikalingos rusiškųjų dalykų mokymo priemonės.

Dėl visų įvykių daugiausia buvo kaltinamas A. Beresnevičius, taigi jo reikalai klostėsi blogiausiai. 1853 m. vasario 16 d. vidaus reikalų ministras D. Bibikovas

⁴⁴ Generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 02 09, Nr. 355, originalas, ten pat, l. 25—28.

nusiuntė raštą M. Valančiui⁴⁵, kuriame informavo vyskupą, jog gavęs generalgubernatoriaus pranešimą apie A. Orlovo atliktą patikrinimą ir apie raštą TDS labai blogą rusiškųjų dalykų padėtį. Dėl padėties apkaltinęs A. Beresnevičių nerūpestingumu ir visišku nepareigingumu, ministras įsakė M. Valančiui tuoj pat atleisti jį iš rektorių ir atsūsti į Vilnių pas generalgubernatorių. Rektoriaus pareigas tuo tarpu nurodė pavesti seminarijos inspektoriui (tuo metu juo buvo A. Šukevičius). Be to, ministras priekaištavo M. Valančiui, kaip jis, buvęs TDS rektoriumi, galėjo leisti duoti F. Klevenskiui du kartus priesaiką ne pagal savo tikėjimo apeigas ir grubiai pažeisti imperatoriaus patvirtintą tvarką, kodėl tokia netvarka TDS ir kodėl vyskupas taip ilgai ją kentęs. Prie rašto buvo pridėtas išrašas iš A. Orlovo ataskaitos apie rusiškųjų dalykų dėstyimo seminarijoje padėtį⁴⁶.

Tą pat dieną savo rašte liaudies švietimo ministrui D. Bibikovas pranešė, jog ėmęsis atitinkamų priemonių A. Beresnevičiui nušalinti, taip pat manęs rusų kalbos ir istorijos dėstyimą pavesti kitam labiau patyrusiam dėstytojui. Pastaruoju klausimu prašė ministrą priimti atitinkamą potvarkį⁴⁷. Apie A. Beresnevičiaus atleidimą ir F. Klevenskio pakeitimą vidaus reikalų ministras informavo ir generalgubernatorių⁴⁸.

A. Beresnevičiaus, kuriuo M. Valančius ypatingai pasitikėjo ir kurį iš tiesų vertino, netektis vyskupui buvo ypač sunki. 1853 m. kovo 7 d. M. Valančius parašė atsakymą Nr. 570 ministrui D. Bibikovui⁴⁹, kuriame bandė A. Beresnevičių gelbėti, kaltę prisiimdamas sau. „Jei ieškotume kaltų, tai juo esu nebent aš pats, — rašė M. Valančius, — nes per daug pasitikėjau jauno ir nepatyrusio rektoriaus Beresnevičiaus gabumais ir pats kaip reikiant visko neprižiūrėjau. Tai duoda man drąsos prašyti rektoriui Beresnevičiui maloningo atleidimo. Pats pasižadu griežtai prižiūrėti, kad nuo šiol ateityje seminarijoje nebūtų panašios netvarkos, atsiradusios dėl rektoriaus pataikavimo mokytojui Klevenskiui“.

Toliau M. Valančius prašė ministro, kaip 1852 m. jau buvo prašęs generalgubernatoriaus, pakeisti mokytoją F. Klevenskį, kuris nuo 1852 m. pavasario ieško kitos vietos ir nebesirūpina pareigomis. Dėl F. Klevenskio priesaikos kaltę vyskupas suvertė konsistorijai, kuri leidusi mokytojui rinktis tarp pastarosios ir Telšių zemst-

⁴⁵ Vidaus reikalų ministro raštas Telšių vyskupui, 1853 02 16, Nr. $\frac{438}{214}$, ten pat, l. 50—51.

⁴⁶ Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriaus V. Skripcino išrašas iš A. Orlovo ataskaitos apie rusiškųjų dalykų padėtį TDS, ten pat, l. 52—53.

⁴⁷ Vidaus reikalų ministro raštas liaudies švietimo ministrui, 1853 02 16, Nr. $\frac{439}{215}$, ten pat, l. 54—55.

⁴⁸ Vidaus reikalų ministro raštas generalgubernatoriui, 1853 02 16, Nr. $\frac{440}{216}$, ten pat, l. 56.

⁴⁹ A. Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, p. 198.

vos teismo. Pabaigoje pažymėjo, jog pavedė TDS inspektoriui eiti rektorius pareigas (šias pareigas A. Šukevičius ėjo nuo kovo 3 d.), tačiau dar neišsiuntė A. Beresnevičiaus į Vilnių, nes nutarė laukti ministro sprendimo dėl šio savo prašymo.

Ministro sprendimas buvo kitoks, nei laukė vyskupas. Kovo 22 d. raštu Nr. 850 jis M. Valančiui taip atsakė: „Buvau didžiai nustebintas Jūsų rašto, jog, priešingai mano reikalavimui, drįsote neišsiųsti kunigo Beresnevičiaus į Vilnių; todėl įsakau pirma įvykdyti mano reikalavimą, o jau po to galėsite prašyti jam pasigailėjimo, jį motyvuodamas“⁵⁰.

Šįkart M. Valančius turėjo išsiųsti A. Beresnevičių pas Vilniaus generalgubernatorių, kartu įdavęs jam 1853 m. balandžio 11 d. datuotą rekomendacinį raštą, kuriame prašė su užuojauta pažvelgti į šį nepaprastų gabumų kunigą ir užtarti jį pas brolių, vidaus reikalų ministrą, kad galima jam būtų grįžti į ankstesnes pareigas⁵¹. A. Beresnevičius, iš rektorių atleistas 1853 m. vasario 16 d., į Vilnių išvyko balandžio 11 d.⁵²

Nors pirmasis bandymas permaldauti ministrą nepavyko, vyskupas nemanė lengvai nusileisti. A. Beresnevičiaus išvykimo dieną, balandžio 11 d., D. Bibikovui jis pasiuntė dar vieną raštą⁵³. Jame rašė:

„Pagal Jūsų Aukštosios Prakilnybės reikalavimą pasiuntęs į Vilnių Telšių seminarijos rektorių kunigą Beresnevičių, drįstu dar kartą nuolankiausiai prašyti leisti jam tęsti tarnybą kaip rektoriui; esu visiškai tikras, kad jis nebebus aplaidus, pasitaisys ir ateity nebesuteiks pagrindo vyresnybės nepasitenkinimui, o su dar didesniu uolumu eis jam pavestas pareigas, o ir aš pats kuo atidžiausiai jį prižiūrėsiu.

Tai, kad pirmasis, liūdnuj jausmų pagimdytas prašymas pasigailėti kunigo Beresnevičiaus nebuvo palankiai sutiktas, turiu laikyti didžiausia savo nelaime, — toliau diplomatiškai tęsė M. Valančius. — Iš savo atviraširdystės aiškinausi nuoširdžiais žodžiais ir užmiršau apie formą, nes buvau savimeiliškai įsitikinęs, jog išprašysiu iš Jūsų Aukštosios Prakilnybės tai, ko noriu, o Jūsų Aukštoji Prakilnybė pripažinsite atleistinu mano ganytojišką paprastumą. Šiuo prašymu nuolankiausiai prašau parodyti didžiadvasiškiausią nuolaidumą, kuriuo visiškai tikėdamas, laikau savo ypatinga pareiga pakartotinai išreikšti giliausią pagarbą ir ištikimybę.“

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Šis M. Valančiaus 1853 04 11 d. rekomendacinis raštas generalgubernatoriui yra paskelbtas lietuvių kalba: žr. K. Misius, min. veik., p. 89.

⁵² Aleksandras Beresnevičius, *Lietuvių enciklopedija*, t. 2, South Boston, 1954, p. 407.

⁵³ M. Valančiaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 04 11, Nr. 793, originalas, *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 65.

Ir šis M. Valančiaus kreipimasis liko be atgarsio. 1853 m. rugsėjo 22 d. dėl A. Beresnevičiaus vyskupas vėl pasiuntė vidaus reikalų ministrui trečią raštą⁵⁴. M. Valančius rašė: „Nusiuntęs į Vilnių man pavaldžios seminarijos rektorių, nuolatos turiu viltį, kad Jūsų Aukštoji Prakilnybė, atkreipdama dėmesį į mano maldaujančius kovo 7 d. Nr. 530 ir balandžio 11 d. Nr. 793 prašymus, kilniadvasiškai liepsite jam tęsti tarnybą mokymo srityje; iki šiol neturėdamas garbės iš Jūsų Aukštosios Prakilnybės sulaukti palankaus atsakymo bei nesulaukęs galutinio kunigo Beresnevičiaus likimo nuosprendžio, drįstu dar kartą atnaujinti nuolankiausia prašymą gražinti jį į buvusias rektoriaus pareigas.

Jeigu, nepaisant mano vilčių, ir šis paskutinis mano prašymas Jūsų Aukštosios Prakilnybės būtų atmestas, tai ar nesutiktų Jūsų Aukštoji Prakilnybė pritarti mano nurodymui dėl seminarijos, išsigaliojusiam nuo šių mokslo metų pradžios, pagal kurį eiti seminarijos rektoriaus pareigas pavesta kanauninkui Šukevičiui, kuris Beresnevičiui grįžus, gautų kitas pareigas“.

Deja, vadovauti seminarijai profesoriui A. Šukevičiui (1853 m. lapkričio mėn. oficialiai patvirtintas rektoriumi) teko iki pat 1860 m. pabaigos, kada jo vietą užėmė Juozapas Silvestras Dovydaitis (Davidavičius).

Atklūs M. Valančiaus prašymai permaldavo vidaus reikalų ministrą tik iš dalies. 1853 m. spalio 21 d. pastarasis parašė vyskupui (raštas Nr. 3038), jog sutinkąs, kad A. Beresnevičius grįžtų į Kauno guberniją ir gautų vietą parapijoje⁵⁵. Tačiau TDS rektoriumi paliko A. Šukevičių, inspektoriumi — J. Račkauską.

Matyt, jauną ir veržlų A. Beresnevičių ne per daug sužavėjo jam pasiūlyta parapinio dvasininko vieta, o M. Valančiui palankaus generalgubernatoriaus globa nebuvo ypatingai nemaloni. Gal būta ir kitokių priežasčių, kurios lėmė 1854 m. vasario 5 d. Vilniaus vyskupo Vaclovo Žilinsko raštą vidaus reikalų ministrui⁵⁶. Jame vyskupas informavo, jog 1853 m. gruodžio 6 d. raštu Nr. 1491 jam buvo pranešta, jog ministras leido A. Beresnevičiui grįžti į Telšių vyskupiją. Tačiau minėtasis dvasininkas išreiškė norą visam laikui likti Vilniaus vyskupijoje. Telšių vyskupas tokį A. Beresnevičiaus sprendimą palaimino ir pagal Bažnyčios įstaty-

⁵⁴ M. Valančiaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 09 22, Nr. 1547, nuorašas 1853 10 04, Nr. ³⁵⁴⁴/₂₀₂₄,

ten pat, l. 92. Nuorašo paraštėje yra rusų administracijos padaryti priedašai: 1) „Vyskupo Volončevskio rašto originalas yra 1853 metų spalio 4 byloje apie kai kurių dvasininkų paskyrimą dėstytojais į Telšių R[omos] k[atalikų] seminariją“; 2) „Tęje pat byloje — apie leidimą Beresnevičiui grįžti į Kauno guberniją į parapines pareigas“; 3) „Apie Beresnevičiaus paskyrimą Vilniaus konsistorijos posėdininku 1854 m. rugpjūčio 28 užvesta ypatinga byla, kuri yra 2me Stale.“

⁵⁵ A. Alekna, min. veik., p. 198.

⁵⁶ Vilniaus vyskupo raštas vidaus reikalų ministrui, 1854 02 05, Nr. 273, originalas, *RVZA*, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 113.

mus suteikė jam dvasišką atleidimą, arba *dimissa*. Vilniaus vyskupas, visą laiką stebėjęs A. Beresnevičių Vilniuje, turėjo galimybę pats įsitikinti jo gabumais ir patikimumu, todėl tvirtai manė, kad jo tolesnė tarnystė Vilniaus vyskupijai bus naudinga, ir sutiko, kad A. Beresnevičius visam laikui joje pasiliktu.

A. Beresnevičius į Vilniaus vyskupiją formaliai persikėlė 1854 m. sausio 29 d. Nuo liepos 13 d. buvo Vilniaus gimnazijos kapelionu. Iš prierasų ant 1853 m. rugsėjo 22 d. M. Valančiaus rašto nuorašo matyti, kad 1854 m. A. Beresnevičius buvo paskirtas Vilniaus vyskupijos Romos katalikų dvasinės konsistorijos posėdininku. Vilniuje išgyveno iki 1858 m. rugsėjo 27 d., kada buvo paskirtas Žemaičių vyskupu sufraganu ir Maksimilianopolio vyskupu *in partibus infidelium*.

A. Beresnevičiaus likimo neišvengė ir kita konfliktuojanti pusė — mokytojas F. Klevenskis. 1853 m. liepos 14 d. vidaus reikalų ministras pranešė Civilinės žinybos inspektorių departamento direktoriui Aleksandrui Takejevui⁵⁷, jog atleidęs F. Klevenskį iš TDS dėstytojų, skirdamas jį į kitą vietą, ir prašė pasirašyti atitinkamą potvarkį. Vyskupas M. Valančius liepos 27 d. buvo informuotas, jog pagal 1853 m. liepos 18 d. imperatoriaus įsakymą Nr. 139 Civilinei žinybai F. Klevenskis yra atleistas⁵⁸. TDS valdyba pastarajam apie tai pranešė rugpjūčio 29 d.

Kurį laiką F. Klevenskis gyveno Varniuose. 1853/1854 m. m. pradžioje, nesant dėstytojo, seminarijoje ir toliau dėstė rusų kalbą ir istoriją. Apie tai išlikęs 1853 m. rugsėjo 22 d. M. Valančiaus raštas vidaus reikalų ministrui⁵⁹:

„Man pavaldžios seminarijos valdyba rugsėjo 19 d. raportu Nr. 262 pranešė, kad po to, kai ji informavo p. Klevenskį apie p. Feoktistovo paskyrimą į jo vietą rusų kalbos ir istorijos mokytoju, iki atvykstant pastarajam, pagal Romos katalikų dvasinės kolegijos 1851 metų balandžio 15 d. nurodymą Nr. 1395, kad minėtos [rusų kalbos ir istorijos] katedros dėl savo svarbos jokiū būdu neliktų neužimtos, pavedė p. Klevenskiui dėstyti šiuos dalykus. Prašė dėl to mano potvarkio, kadangi p. Klevenskis nuo š.m. liepos 18 d. imperatoriaus įsaku iš šių pareigų buvo atleistas.

Atsakydamas į minėtą raportą, — toliau rašė M. Valančius, — pasiūliau seminarijos valdybai, pasirėmus minėtu Kolegijos nurodymu, iki atvyks p. Feoktistovas rusų kalbą pavesti dėstyti kunigui [Antanui] Juzumavičiui, o istoriją — kunigui [Jeroniui] Račkauskui — etatiniams seminarijos dėstytojams dvasininkams, o ne p. Klevenskiui, nes aš neturiu teisės sustabdyti imperatoriaus valios vykdymo“.

⁵⁷ Vidaus reikalų ministro raštas Civilinės žinybos inspektorių departamento direktoriui, 1853 07 14,

Nr. $\frac{1912}{965}$, ten pat, l. 80.

⁵⁸ F. Klevenskio atleidimo raštas, 1853 07 27, Nr. 1406, ten pat, l. 81.

⁵⁹ M. Valančiaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 09 22, Nr. 1545, originalas, ten pat, l. 91.

1853 m. rugsėjo 23 d. F. Klevenskiui TDS valdybos buvo nurodyta nutraukti rusų kalbos ir istorijos dėstymą seminarijos klierikams, ir šie dalykai pavesti J. Račkauskui ir Antanui Juzumavičiui⁶⁰.

Apie F. Klevenskį po Varnių žinoma tiek, kad jis vėliau mokytojavo Raseinių apskrities bajorų mokykloje, kur 1856 m. gavo rūmų tarėjo rangą, 1859 m. dirbo mokytoju Švenčionių gimnazijoje⁶¹.

Atleidus A. Beresnevičių, 1853 m. pavasarį Varnius užplūdo inspekcijos. Pradžią joms davė 1853 m. kovo 26 d. vidaus reikalų ministro D. Bibikovo raštas Vilniaus generalgubernatoriui⁶², kuriame ministras paprašė pavesti patikimiems Mokyklų žinybos valdininkams rusams išegzaminuoti ne tik TDS, bet ir Vilniaus bei Minsko diecezinių seminarijų klierikus iš rusiškųjų dalykų — ir ne tik per viešus egzaminus, bet ir kitu laiku, taigi, kaip galima dažniau.

1853 m. balandžio 7 d. generalgubernatorius ministrui rašė, jog dar prieš gaudamas raštą, jau buvo padaręs panašų potvarkį, tik prašė informuoti, kas apmokės kelionės išlaidas iki Telšių Kauno gimnazijos direktoriui ir iki Varnių — Telšių apskrities bajorų mokyklos etatiniam inspektoriui⁶³. Tuo pat metu TDS buvo nurodyta Telšių mokyklos inspektoriui ir Kauno gubernijos mokyklų direktoriui pateikti rusų kalbos, istorijos ir valstybinių nutarimų paskaitų tvarkaraščius⁶⁴.

1853 m. balandžio 26 d. (raštas Nr. 24) Romos katalikų dvasinė kolegija pranešė M. Valančiui, kad vidaus reikalų ministras pavedė Telšių apskrities bajorų mokyklos etatiniam inspektoriui Feliksui Lukaševičiui ir Kauno gimnazijos direktoriui Sergejui Vasiljevui lankyti TDS bent kartą per du mėnesius⁶⁵. TDS valdyba šiuos asmenis kasmet turėjo kviesti ir į viešus klierikų egzaminus mokslo metų pabaigoje.

Išliko žinių apie F. Lukaševičiaus inspekcijas Varniuose. Kaip vėliau „Pastabose pačiam sau“ rašė M. Valančius, pastarasis seminarijai labai įkyrėjo, nes ir už pinigus, kuriuos kasyk TDS jam mokėdavo, ne visada pavykdavo nusipirkti gerą liudijimą. Tačiau pasauliečių kišimasi į vyskupo mokyklą Ganytojas gavo kęsti, nes laikai buvo kritiški⁶⁶.

⁶⁰ TDS valdybos siunčiamų raštų registracijos knyga, įrašas 1853 09 23, *LNB RS*, f. 90—237, l. 13.

⁶¹ TDS valdybos posėdžio protokolas, 1856 03 03, ten pat, f. 90—46, l. 11—12; M. Lukšienė, *min. veik.*, p. 399.

⁶² Vidaus reikalų ministro raštas generalgubernatoriui, 1853 03 26, Nr. $\frac{893}{466}$, *RVLA*, f. 821, ap. 125, b. 431, l. 1⁶—1^a.

⁶³ Generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 04 07, Nr. 888, originalas, ten pat, l. 2.

⁶⁴ TDS valdybos ir rektoriaus įsakų knyga, įrašas 1853 04 14, *LNB RS*, f. 90—6, l. 11—12.

⁶⁵ A. Alekna, *min. veik.*, p. 198—199.

⁶⁶ M. Valančius, *Pastabos pačiam sau*, sudarė J. Tumas, Vilnius, 1996, p. 58—59.

1853 m. gegužės 24 d. F. Lukaševičius pasiuntė savo pirmąją ataskaitą Vilniaus mokyimo apygardos valdytojui generalgubernatoriui I. Bibikovui⁶⁷ apie gegužės mėn. antroje pusėje TDS vykusius klierikų egzaminus iš rusiškųjų dalykų, kuriuos jam buvo nurodęs Kauno gubernijos mokyklų direktorius balandžio 17 d. raštu Nr. 430.

F. Lukaševičius rašė, jog TDS I kurse mokėsi 30 klierikų, II — 28, III — 23, o IV kurse neradęs nė vieno: trūkstant vyskupijoje dvasininkų, šio kurso klierikai jau buvę išventinti ir išsiuntinėti į vietas.

I ir II kursų klierikai rusų kalbą ir istoriją lankę kartu. Tikrindamas rusų kalbos žinias, inspektorius apklausė 30, istorijos — 26 žmones. Atsakę iš rusų kalbos: gerai — 2, patenkinamai — 5, silpnai — 23; iš istorijos: 2 — labai gerai, 18 — patenkinamai, 6 — silpnai (Rusijos istorijos mokyta si nuo Romanovų dinastijos iki Aleksandro I).

III kurse, kur dėstyta literatūra, F. Lukaševičius apklausė 17 klierikų. Vienas atsakęs labai gerai, 9 — patenkinamai, 7 — silpnai.

III kurse iš valstybinių nutarimų dalyko buvo išeita 12 klausimų. Medžiagą klierikai įsisavinę gerai.

Geriausiams I ir II kursų auklėtiniams bei visiems III kurso klierikams F. Lukaševičius davęs rašinio temas: „Apie būtinybę mokytis rusų kalbos“, „Apie dvasininko pareigų svarbą“, „Kaip dvasininkija turi žiūrėti į civilinius ir dvasinius įstatymus ir kas yra pavojingiau — prietaringumas ar netikėjimas“.

Atsakymai buvę silpni, ypač gramatika. Atrodo, kad klierikai gramatikos praktiką iš viso neturėję arba tik pradėję jos mokytis. Taigi tikrai klierikai rusiškai mokėję blogiau, nei mokiniai mokyklų, iš kurių jie įstojo, ir kuo aukštesnio kurso — tuo silpniau. Blogybė kilusi, kiek pastebėjęs, dėl mokyimo priemonių trūkumo ir dėstytojo aplaidumo. Naujų vadovėlių TDS dar negauta.

Kad sustiprėtų mokymas, inspektorius pasiūlė vesti kurso žurnalą ir nuomonių apie klierikų pažangą knygą. Pirmajame dėstytojas turėtų žymėti, ko mokytasi per paskaitą, ar tai, kad jos nebūta, antroje — kiekvieno mėnesio pabaigoje įrašyti nuomonę apie seminaristų žinias. Į dabartinę nuomonių knygą klierikų pažymiai surašomi tiktai 2 kartus per metus, t.y. po pusmetinio ir metinio egzamino.

Ar pagal 1853 m. kovo 26 d. vidaus reikalų ministro nurodymą Mokyklų žinynbos valdininkai egzaminavo Telšių, Minsko ir Vilniaus diecezinių seminarijų klierikus ir kokie rezultatai, 1853 m. rugsėjo 8 d. generalgubernatoriaus teiravosi vidaus reikalų ministras⁶⁸, matyt, dar neturėjęs žinių apie F. Lukaševičiaus darbą. 1853 m.

⁶⁷ F. Lukaševičiaus raštas Vilniaus mokyimo apygardos valdytojui, 1853 05 24, Nr. 92, originalas, RVZA, f. 821, ap. 125, b. 425, l. 102—103.

⁶⁸ Vidaus reikalų ministro raštas generalgubernatoriui, 1853 09 08, Nr. ²⁶¹⁶/₁₂₉₅, ten pat, l. 89.

spalio 22 d. pastarasis vėl aplankė TDS ir egzaminavo klierikus. Lapkričio 11 d. rašte Vilniaus mokymo apygardos valdytojui generalgubernatoriui I. Bibikovui jis pranešė apie apsilankymo rezultatus⁶⁹. Pasirodė, kad iš 30 apklaustų klierikų Rusijos istoriją 7 žinojo gerai, 10 — patenkinamai ir 13 — vidutiniškai. Iš rusų kalbos duotą temą penki III kurso klierikai parašė patenkinamai, 11 — vidutiniškai, kiti — silpnai; visi darę rašybos klaidų. Iš valstybinių nutarimų IV kurse buvę apklausti 7 žmonės: 3 atsakę gerai, 4 — patenkinamai.

Išlikęs ir dar vienas — 1854 m. spalio 31 d. — inspektoriaus F. Lukaševičiaus raštas Vilniaus mokymo apygardos valdytojui⁷⁰ apie TDS klierikų egzaminus. Jame inspektorius rašė, jog spalio 22 ir 23 d. egzaminavęs TDS klierikus iš rusų kalbos, Rusijos istorijos ir valstybinių nutarimų. Rezultatai buvę tokie:

Rusų kalba. I kurse apklausęs 12 žmonių: iš jų 4 atsakę gerai, 3 — patenkinamai, 5 — vidutiniškai; II kurse iš 10 žmonių 2 atsakė gerai, 2 — patenkinamai, 6 — vidutiniškai; III kurse iš 34 atitinkamai: 14, 11 ir 9; IV kurse iš 9 žmonių atitinkamai: 2, 3 ir 4.

Rusijos istorija. I kurse apklausęs 7 žmones: 5 atsakę gerai, 1 — patenkinamai, 1 — vidutiniškai; II kurse iš 10 atitinkamai: 6, 2 ir 2.

Valstybiniai nutarimai. III kurse apklausęs 6 klierikus: 2 atsakę gerai, 4 — patenkinamai; IV kurse iš 7 atitinkamai: 5 ir 2.

Kartu F. Lukaševičius pažymėjo, jog nuo mokslo metų pradžios iki spalio 22 d. klierikai neturėję programoje numatytų rusų kalbos pratybų raštu ir kad TDS biblioteka stokojusi A. Puškino ir V. Žukovskio kūrinį.

Kaip matyti iš F. Lukaševičiaus ataskaitų, iš rusiškųjų dalykų silpnai atsakiusių klierikų nuo 1853 m. pavasario iki 1854 m. rudens gerokai sumažėjo — taigi nei seminarijos pastangos inspektorių papirkti, nei valdžios priemonės pagerinti rusiškųjų dalykų dėstymą, matyt, nenuėjo veltui.

Šalia inspekcijų, rusų administracija ėmėsi ryžtingai rūpintis rusų dėstytojų darbo sąlygomis, seminarijoms padėdama įsigyti rusiškųjų dalykų mokymo priemonių. Vidaus reikalų ministro nurodymu katalikiškų diecezinių seminarijų vyskupams buvo įsakyta pateikti duomenis, kiek seminarijose yra rusų kalbos ir istorijos vadovėlių ir kiek jų trūksta, turint galvoje klierikų skaičių. Visose be išimties seminarijose padėtis pasirodžiusi bloga.

⁶⁹ F. Lukaševičiaus raštas Vilniaus mokymo apygardos valdytojui, 1853 11 11, Nr. 210, originalas, ten pat, l. 96.

⁷⁰ F. Lukaševičiaus raštas Vilniaus mokymo apygardos valdytojui, 1854 10 31, Nr. 212, originalas, ten pat, l. 131.

Į 1853 m. kovo 27 d. ministro raštą dėl mokymo priemonių⁷¹ M. Valančius 1853 m. balandžio 14 d. pasiuntė D. Bibikovui išsamų atsakymą⁷². Vyskupas rašė:

„Atsakydamas į Jūsų Aukštosios Prakilynybės raštą Nr. 906, turiu garbę pranešti, kad Telšių diecezinėje seminarijoje šiuo metu rusų kalbai ir Tėvynės istorijai dėstyti yra tokie vadovėliai: Ustrialovo Rusijos istorijos apybraiža, 1845 leid., 12 egz.; Vostokovo Trumpa rusų kalbos gramatika, 1844 leid., 16 egz.; Galachovo Chrestomatija, 1 ir 2 dalys, 6 egz.; Literatūros teorija (gimnazijų kursas) pirmo tomo — 11 egz., antro, trečio ir ketvirto tomų — po tiek pat egzempliorių ir Davidovo veikalai. Pagal auklėtinių skaičių dar reikėtų turėti: pirmojo veikalą — 12 egzempliorių, antrojo — 8, trečiojo — 10, o iš Literatūros teorijos (gimnazijų kurso) II, III ir IV tomų — kiekvieno po 13 egzempliorių. Papildomai mokytojui pagelbėti: Karamzino Rusijos valstybės istoriją (Einerlingo leidimas), Ustrialovo dvitomė Rusijos istoriją (platesnę nei jo vadovėlis), Ušinskio Rusijos istoriją, veikalų rinkinius: Imperatorės Jekaterinos, Deržavino, Batiuškovo, Karamzino, Lermontovo, Lomonosovo, fon Vizino (visus — Smirdino leidimo, nes jie patys pigiausi), Krylovo ir Puškino.

Be to, turiu pranešti Jūsų Aukštajai Prakilynbei, kad manyčiau, jog būtų naudingiau, jei rusų kalbos mokytojas užuot vertęs I kurso seminarijos auklėtinius mokytis rašybos tik lentoje, neaiškindamas jiems Vostokovo gramatikos, verčiau laikytusi nuostatos, jog minėti auklėtiniai pagal programą per pamokas praktiškai lavintusi lentoje, prieš tai trumpai pakartoję gramatikos taisykles ir tvirtai įsisavinę taisyklingą rašybą ir sintaksę apie sudėtingų sakinių sandarą bei pertvarkymą, remiantis gramatikos reikalavimais; be to, jie, taip pat kitų kursų auklėtiniai keturis kartus per metus įteiktų mokytojui specialiuose sąsiuvinuose rašto pratimus rusų kalba. Mokytojas turėtų juos atidžiai peržiūrėti namuose ir, atitinkamai įvertinęs, vėliau auklėtiniams gražinti, [klaidas] žodžiu nuodugnai paaiškindamas [pamokoje]“.

1853 m. gegužės 19 d. valdiniame rašte vidaus reikalų ministrui buvo pateikti išsamūs statistiniai duomenys apie klierikų rusiškųjų dalykų mokymo priemonių skaičių Telšių, Minsko, Lucko-Žitomiro, Vilniaus ir Kameneco diecezinėse seminarijose⁷³. Iš jų matyti, kad didžiausia seminarija tuomet buvusi Telšių (iš viso 90 klierikų), po to — Vilniaus ir Minsko (po 85), Lucko-Žitomiro (34) ir Kameneco (21) seminarijos. Telšių seminarijoje mokėsi 18 valstybės lėšomis ir 72 savo lėšomis studijuojantys klierikai. Nors savo lėšomis studijavę seminaristai turėjo patys apsi-

⁷¹ Vidaus reikalų ministro raštas M. Valančiui, 1853 03 27, Nr. $\frac{906}{469}$, ten pat, l. 59.

⁷² M. Valančiaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 04 14, Nr. 806, originalas, ten pat, l. 66—67.

⁷³ Valdinis raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 05 19, ten pat, l. 71—73.

rūpinti mokymo priemonėmis, tačiau iš rusiškųjų dalykų knygų egzempliorių, kuriais valdžia buvo numachiusi sušelpti TDS, atrodytų, jog rusų administracija šį kartą lėšų nebuvo linkusi taupyti. Vien N. Ustrialovo, A. Galachovo ir A. Vostokovo vadovėlių TDS buvo planuojama nupirkti, be vyskupo prašytų 30 egzempliorių, papildomai dar 174. Be to, po 5 egz. N. Karamzino „Rusų valstybės istorijos“ I. Krylovo „Pasakėčių“ bei 1 egz. Rusų rašytojų kūrinių rinkinio.

Tą pačią gegužės 19 d. D. Bibikovas išsiuntė nurodymus ir pasiūlymus Romos katalikų dvasinei kolegijai, kad ji nedelsiant nupirktų iš katalikų dvasininkijos pagalbinio kapitalo lėšų rusiškas knygas ir išsiuntinėtų jas į seminarijas⁷⁴. 1853 m. liepos 10 d. Kolegija ministrui atsakė, kad reikalingos knygos nupirktos ir išsiųstos. TDS knygoms išleista 937 sidabro rb 50 kp, o persiuntimo ir įpakavimo išlaidoms — 13 sidabro rb 17 kp⁷⁵.

Piotras Feoktistovas

F. Klevenskio vietą TDS greitai užėmė naujas rusų kalbos ir istorijos dėstytojas. 1853 m. liepos 4 d. Liaudies švietimo ministerijos valdytojas Abraomas Norovas pranešė vidaus reikalų ministrui⁷⁶, kad minėtų dalykų dėstytoju į TDS išrinktas mokytojas Piotras Feoktistovas, ką tik baigęs Peterburgo Vyriausiojo pedagoginio instituto Istorijos-filologijos fakultetą ir turintis vyresniojo gimnazijų mokytojo kvalifikaciją. Prie rašto buvo pridėti P. Feoktistovo dokumentai: metrikai Nr. 5953, Riazanės seminarijos atestatas Nr. 1280 ir medicininė pažyma. A. Norovas prašė ministrą padaryti atitinkamą potvarkį dėl P. Feoktistovo paskyrimo į Varnius, įpareigojant jį TDS už mokslą institute ištarnauti 8 metus. Taip pat informuoti, nuo kada P. Feoktistovas pradės dirbti ir koks bus jo atlyginimas, kad Liaudies švietimo ministerija galėtų išduoti jam kelpinigių į Varnius ir nesąskaitinį atlyginimą. Kartu patikslino, kad Vyriausiojo pedagoginio instituto absolventai skiriami į mokytojus be imperatoriaus nurodymo per Civilinės žinybos inspektorių departamentą, nes jie, neturėdami mokslinio laipsnio, įgauna teisę į rangą ne anksčiau, kaip ištarnavę šiose pareigose 4 metus.

⁷⁴ Vidaus reikalų ministro raštas Romos katalikų dvasinei kolegijai, 1853 05 19, Nr. $\frac{1389}{681}$, originalas, ten

pat, l. 74; Vidaus reikalų ministro pasiūlymai Romos katalikų dvasinei kolegijai, 1853 05 19, Nr. $\frac{1390}{682}$, ten pat, l. 75—76.

⁷⁵ Romos katalikų dvasinės kolegijos raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 07 10, Nr. 2158, originalas, ten pat, l. 79.

⁷⁶ Liaudies švietimo ministerijos valdytojo raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 07 04, Nr. 5689, originalas, ten pat, l. 78.

Yra išlikęs P. Feoktistovo atestatas⁷⁷, išduotas 1853 m. rugsėjo 16 d. Vyriausiojo pedagoginio instituto direktoriaus I. Davidovo. Jame pažymėta, kad P. Feoktistovas, Riazanės gubernijos stačiatikių šventiko sūnus, 25 metų amžiaus, 1848—1853 m. studijavo instituto Istorijos-filologijos fakultete Šventąją ir Cerkvės istoriją bei kitus teologinius mokslus, taip pat — psichologiją, logiką ir pedagogiką, rusų literatūrą ir slavų filologiją, rusų ir visuotinę istoriją, geografiją, Rusijos įstatymų pagrindus, politinę ekonomiją ir statistiką, lotynų ir graikų literatūrą, prancūzų, vokiečių kalbas, uoliai mokėsi ir gerai išlaikė baigiamuosius egzaminus. Baigusiam mokslus buvo suteikta vyresniojo gimnazijų mokytojo kvalifikacija, kurią 1853 m. birželio 17 d. patvirtino Liaudies švietimo ministerijos valdytojas A. Norovas. Susisiekus su vidaus reikalų ministru, A. Norovo 1853 m. rugpjūčio 8 d. potvarkiu Nr. 6862 P. Feoktistovas buvo paskirtas rusų kalbos ir istorijos dėstytoju į TDS.

P. Feoktistovo darbo TDS pradžia atestate buvo numatyta nuo jo atvykimo į paskyrimo vietą dienos, už rusų kalbos ir istorijos dėstymą mokant iš viso 500 sidabro rb per metus. Atestate taip pat pažymėta, jog P. Feoktistovui išvykstant iš instituto, buvo išmokėtas nesąskaitinis atlyginimas ir kelionės išlaidos dviem arkliais bei atiduotos studijų metais jo turėtos valdiškos knygos, rūbai ir baltiniai.

Apie P. Feoktistovo paskyrimą vidaus reikalų ministras vyskupui M. Valančiui pranešė 1853 m. liepos 28 d.⁷⁸ Kartu pasiuntė jau minėtus P. Feoktistovo metrikus, Riazanės seminarijos baigimo atestatą ir medicininę pažymą. Prisimindamas F. Klevenskio problemas, ministras prašė vyskupo pranešti, kuriame seminarijos pastate ir kiek kambarių bus paskirta gyventi P. Feoktistovui, taip iš anksto parodydamas rūpestį jo gyvenimo sąlygomis.

Turėdamas omenyje svarbų P. Feoktistovo vaidmenį, kurį tas privalės suvaidinti TDS, ten skiepydamas rusišką dvasią, ministras, prieš vykstant P. Feoktistovui į Varnius, nurodė jam prisistatyti Vilniaus generalgubernatoriui ir Vilniaus mokyimo apygardos valdytojui Iljai Bibikovui, o rugsėjo 2 d. pasiuntė raštą Liaudies švietimo ministerijos valdytojui dėl P. Feoktistovo podorožnos į Varnius⁷⁹. Tą pačią dieną Romos katalikų dvasinei kolegijai nurodė paskirti P. Feoktistovo įsikū-

⁷⁷ Vyriausiojo pedagoginio instituto baigimo atestatas, išduotas P. Feoktistovui, 1853 09 16, Nr. 1280, nuorašas, ten pat, b. 470, l. 7—8.

⁷⁸ Vidaus reikalų ministro raštas M. Valančiui, 1853 07 28, Nr. $\frac{2096}{1050}$, ten pat, b. 425, l. 82—83. Su ta pačia informacija yra vidaus reikalų ministro raštas generalgubernatoriui, 1853 07 28, Nr. $\frac{2097}{1051}$, ten pat, l. 84, ir Liaudies švietimo ministerijos valdytojui, 1853 07 28, Nr. $\frac{2098}{1052}$, ten pat, l. 85.

⁷⁹ Vidaus reikalų ministro raštas Liaudies švietimo ministerijos valdytojui, 1853 09 02, Nr. $\frac{2537}{1269}$, ten pat, l. 87.

rimui Varniuose 200 sidabro rb iš katalikų dvasininkijos pagalbiniu kapitalo⁸⁰. Kad ši suma buvo išduota, Kolegija pranešė ministrui po kelių dienų⁸¹.

Rugsėjo mėnesį P. Feoktistovas atvyko į Varnius. 1853 m. spalio 17 d. M. Valančius rašė vidaus reikalų ministrui⁸²: „Gavęs man pavaldžios seminarijos valdybos spalio 10 d. raportą Nr. 286, skubu pranešti Jūsų Aukštajai Prakilnybei, kad rugsėjo 29 d. Telšių zemstvos teisme Piotras Feoktistovas davė ištikimos tarnybos rusų kalbos ir istorijos mokytojo pareigose priesaiką ir to pat mėnesio 30 d. pradėjo eiti savo pareigas“.

Deja, naujasis dėstytojas ir savo sugebėjimais, ir charakteriu pasirodė ne ką geresnis už senąjį. 1853 m. lapkričio 11 d. seminariją vizitavęs inspektorius F. Lukaševičius Vilniaus mokymo apygardos valdytojui rašė, jog P. Feoktistovas labai uolus darbe, tačiau dėstymo metodo kol kas neturi. Tokį jo trūkumą inspektorius aiškino darbo pradžia ir jaunyste, kartu tikėjosi, jog būdamas darbštus ir turėdamas pakankamai mokymo priemonių, jaunas mokytojas iš klierikų pasieks vyriausybės trokštamos pažangos⁸³. Kitaip apie P. Feoktistovą „Pastabose pačiam sau“ atsiliepė M. Valančius: kaip dėstytojas, jis buvęs dar blogesnis už F. Klevenskį: nors institutas ir buvo išdavęs kuo geriausius liudijimus, „kai teko jam kitus mokyti, pasirodė pats nieko nemokąs“⁸⁴.

Greitai TDS bei vyskupas dėl P. Feoktistovo susilaukė ir didesnių nemalonumų. F. Klevenskis nebuvo rusų administracijos užangažuotas šnipukas, o tiesiog savanaudis skundikas, kurio veiksmus diktavo naudos siekimas ir noras užbėgti už akių juo nepatenkintai seminarijos vadovybei, o P. Feoktistovui vidaus reikalų ministras jau iš anksto buvo patikėjęs tam tikrą diskretišką užduotį. Galima numanyti, kad ministras nebuvo taip stipriai, kaip generalgubernatorius, įsitikinęs M. Valančiaus lojalumu, todėl P. Feoktistovui buvo pavesta stebėti vyskupą bei informuoti apie jo elgesį ir aplamai apie nuotaikas Varniuose. Deja, pasirinktasis informatorius nepasižymėjo nei gilesniu protu, nei gudrumu. Nors su vidaus reikalų ministru ir susirašinėjo, tačiau, atrodytų, jog daugiau pats skundėsi ir dejavo, nei atnešė kokios nors žvalgybinės naudos. P. Feoktistovo skundai tik vargino vyskupą, kuris, matydamas mokytojo kvailumą, nelabai jų ir paisė, o ministrą turėjo

⁸⁰ Vidaus reikalų ministro raštas Romos katalikų dvasinei kolegijai, 1853 09 02, Nr. $\frac{2536}{1270}$, ten pat, l. 86.

⁸¹ Romos katalikų dvasinės kolegijos raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 09 04, Nr. 2834, originalas, ten pat, l. 88.

⁸² M. Valančiaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1853 10 17, Nr. 1726, originalas, ten pat, l. 106.

⁸³ F. Lukaševičiaus raštas Vilniaus mokymo apygardos valdytojui, 1853 11 11, Nr. 210, originalas, ten pat, l. 96.

⁸⁴ M. Valančius, min. veik., p. 59.

varyti į nevilgtį. Taip leidžia manyti išlikęs vienas P. Feoktistovo „kūriny“ , rašytas D. Bibikovui, praėjus vos dviem mėnesiams nuo jo darbo pradžios, 1853 m. gruodžio 5 d.⁸⁵. Šis dar nežinomas P. Feoktistovo rašinys yra vertas pacituoti ištiesai, nes, be minėto mokytojo asmenybės esmės, laiške, nors iškreiptai ir liguistai, atsispindi Varnių gyvenimas, rusų savijauta tarp jiems svetimų žemaičių ir pastarųjų požiūris į valdžios žmones.

Taigi P. Feoktistovas rašė:

„Jūsų Aukštoji Prakilnybe,

Jūsų Aukštosios Prakilnybės man patikėto laiško Jo Aukštajai Prakilnybei p. Vilniaus kariniam generalgubernatoriui neturėjau laimės įteikti asmeniškai, ir dabar, išstarnavęs vietoje du mėnesius, esu priverstas maldauti Jūsų Aukštosios Prakilnybės dėmesio mano dabartinei padėčiai Varnių miestelyje, apie kurią jau esu šiek tiek rašęs Jo Šviesybei.

Pirmiausia gaudamas algos 50 rb per mėnesį, iš jų turiu mokėti seminarijai vien už pietus ir patį blogiausią iš čia esančių butų, kur gyvena tarnai, 15 sidabro rb, dar esu priverstas turėti tarną, kuris gauna 6 sidabro rb per mėnesį. Be to, turėjau neišvengiamų išlaidų dėl dvasininko, pas kurį privalėjau važiuoti 30 varstų duoti priesaiką ir tiesiog melstis savo stačiatikių cerkvėje, susirgęs — daktarui ir vaistams, rūbams ir apšvietimui, indams, baldams ir kitiems įvairiems reikmenims, nes niekas man čia neparduoda įrengto buto. Be man skirto atlyginimo, privalėjau išleisti daugiau kaip 80 sidabro rb, todėl lieku skolingas vienam vietos žydui per 40 rb ir, nepaisant to, dar neturiu daugelio būtiniausių daiktų. O čia, Jūsų Aukštoji Prakilnybe, viskas dvigubai brangiau, nei Peterburge: 1 svaras duonos Peterburge — 1/2 sidabro kp, o čia — 3 sidabro kp, galbūt dėl to, jog dabar čia didelio bado metai. Bent jau iš manęs čia visi ima be gailėsčio. Pati seminarija manęs nė kiek netausoja, tuo tarpu visi kiti mokytojai joje gauna pietus, netgi pusryčius ir vakarienę. Štai jie, be to, dar turi gerus valdiškus baldus, kurie čionai, kaip ir miškas, ypač brangūs.

Antra, pagal čionykštį paprotį kiekvienas naujokas turi iškelti vaišes kunigams ir konsistorijos valdininkams; kadangi aš nepajėgiau to padaryti, tai, sako, todėl ir neturiu jokio jų palankumo. Dėl to esu priverstas sėdėti vien savo bute. Niekur negalima išeiti: arba aploš kortomis, nes čia aplošinėja visus atvykstančius dvarininkus, arba apkalbės ar padarys kokių nors nemalonumų. Kada turėjau pasiųsti laišką į Vilnių jo Aukštajai Prakilnybei p. kariniam generalguberna-

⁸⁵ P. Feoktistovo laiškas vidaus reikalų ministrui, 1853 12 05, autografas, *RVLA*, f. 831, ap. 125, b. 425, l. 107—109.

toriui, pašte kilo baisus sąmyšis. Turbūt palaikė mane skundiku, nenorėjo imti laiško, net patys žydai ten vos manęs neužstumdė. Nors pašto viršininkas privalėjo paimti laišką, jo padėjėjas suspėjo aplieti paketą rašalu, matyt, galvodamas, jog pasiimsiu jį atgal. Be to, negaliu rašyti Jo Aukštajai Prakilnybei, nes, man rodos, Jie apsupti Lenkų ir čia gali sužinoti, kas rašo. Karas su turkais, ypač Nikiskevo (?) paėmimas, čia labai neramina; dėl to kreipiausi į vyskupą, kuris pasakė, jog jeigu tik svetima armija ateis iki čia, jis neatsakys už savo liaudį, tačiau, esant pavojui, žadėjo mane paslėpti, nes, sako, mano liaudis mane myli. Tarp kitko, Jūsų Aukštoji Prakilnybe, be to, kad savo skylėtame ir šaltame kambaryje nuolat sėdžiu ir verkiu vienuoje — dažnai visa mano pagalvė apsipila ašaromis, kuriose čionai randu vienintelę paguodą, — niekada negaliu čia ramiai užmigti: galvoju, tuoj kas nors šaus man į langą, o dabar dar turiu persikelti į butą, kuris yra laukuose, už miestelio; ten anksčiau gyveno vyskupo kapelionas, pas kurį naktį įsibrovė plėšikai — tuo labiau aš bijau, nes du piktadariai su manimi gali lengvai susidoroti ir net papjauti. Remdamasis tuo, ką pasakiau, prašau užjausti mano padėtį: pirma, aprūpinti mane materialiai, kad bent neįpulčiau čia į skolas; antra, skirti man bent jau saugų butą, ką labai sunku padaryti, nebent jei mane paskirtų į atsiradusią vyskupo sekretoriaus vietą, o tada galėčiau gyventi jo namuose. Šias pareigas, Jūsų Aukštoji Prakilnybe, lengvai galėčiau eiti, nes paskaitas visad turiu nuo 5-tos valandos po pietų. Be to, jaučiu pareigą pranešti Jūsų Aukštajai Prakilnybei, kad per du mėnesius pamažu pratinau čionykščius seminaristus rusiškai skaityti ir taisyklingai rašyti.

Kartu turiu garbę pasiųsti Jūsų Aukštajai Prakilnybei savo rašinio, išspausdinto Liaudies švietimo ministerijos žurnale, egzempliorių. Priimkite jį kaip Jūsų paskatinimo man didesniems laimėjimams ženklą.

Nuolankiausias Jūsų Aukštosios Prakilnybės tarnas P. Feoktistovas (Telšių Romos katalikų seminarijos mokytojas)

1853 m. gruod[žio] 5 diena.“

Vidaus reikalų ministras, suvokdamas, kokios absurdiškos P. Feoktistovo viltys tapti M. Valančiaus sekretoriumi, apie tai vyskupui net neužsiminė. 1853 m. gruodžio 13 d. skubiai nusiuntė M. Valančiui raštą dėl P. Feoktistovo materialinės padėties⁸⁶. Rašė, jog mokytojas neturįs padoraus kambario ir netgi pinigų. Prašė atkreipti dėmesį į jo padėtį, kad galima būtų šį mokytoją išsaugoti TDS labui, taip pat pranešti, ar TDS dėstytojais nesinaudoja maistu, šildymu ir apšvietimu seminarijos sąskaita.

⁸⁶ Vidaus reikalų ministro raštas M. Valančiui, 1853 12 13, Nr. $\frac{3756}{1845}$, ten pat, l. 110.

1854 m. sausio 9 d. M. Valančius ministrui į tai atsakė griežtai⁸⁷: „Man pavaldžioje seminarijoje, kur tik aštuoniolika auklėtinių yra išlaikomi valstybės, pagal 1845 metų gegužės 11 d. Romos katalikų dvasinės kolegijos nurodymą Nr. 1913 tik dėstytojai dvasininkai gali naudotis apšildomu butu ir pietauti kartu su auklėtiniais; esant brangioms maisto atsargoms, jie neturi teisės gauti vakarienės ir naudotis apšvietimu, o privalo verstis iš savo atlyginimo. Labai keista, kad p. Feoktistovas, gaunantis beveik du kartus daugiau algos, nei bet kuris jo kolega dvasininkas, ir 100 sidabro rb butpinigių priedo, gali turėti ir jau turįs erdvią ir patogią patalpą su apšildymu, jaučiasi stokojąs lėšų pragyvenimui.“

Pranešdamas tai Jūsų Aukštajai Prakilnybei pagal Jūsų raštą Nr. 2756, — toliau tęsė M. Valančius, — jaučiu reikalą nuoširdžiai patikinti Jūsų Aukštąją Prakilnybę, kad TDS Feoktistovui suteiks visus įmanomus patogumus, o savo skundus apie padėtį jis rašo gal tik tikėdamasis, kad lygiai taip pat lengvai gaus maistpiničius, kaip jau gavo dosnią pašalpą butui; bet kad norėtų valgyti pietus kartu su klierikais seminarijoje — nepatikėsiu. Beje, jeigu to iš tikrųjų norėtų, sutikčiau, kol būtų nevedęs; bet kada ves ir pareikalaus dar šeimynos išlaikymo, seminarija to jam suteikti tikrai nepajėgs.“

Ką tik cituotas M. Valančiaus laiškas yra paskutinis čia apžvelgtų Sankt Peterburgo bylų dokumentas, liečiantis rusų kalbos dėstytojų santykius su TDS 1852—1854 m. Tačiau minėtos bylos anaipol neatspindi visų TDS „rusiškojo“ konflikto peripetijų. Žinoma, jog P. Feoktistovas dar ne kartą skundė Vidaus reikalų ministerijai vyskupą ir seminariją. Antai K. Misius aprašė 1854 m. gegužės 14 d. ir 1855 m. kovo mėn. tokius P. Feoktistovo skundus⁸⁸. 1854 m. rugpjūčio 7 d. pagal mokytojo skundą ministerijoje netgi buvo užvesta ypatinga byla apie neramumus Varniuose⁸⁹. Minėti neramumai faktiškai buvo tik P. Feoktistovo vaizduotės padariniai (tai pagaliau suprato ir rusų administracija). Tačiau mokytojo išsišokimai iš M. Valančiaus pareikalavo nemažai kantrybės, nes vyskupas ir TDS P. Feoktistovu atsikratė tik 1856 m. balandyje. 1855 m. pabaigoje iš generalgubernatorių ir vidaus reikalų ministrų pasitraukus broliams Bibikovams, o 1856 m. pradžioje mokymo apygardos reikalus iš generalgubernatoriaus žinios perdavus specialiam apygardos globėjui, baigėsi ir inspektorių kelionės į seminarijas. Nauja seminarijų rusinimo banga vėl galingai plūstelėjo 1868 m.

⁸⁷ M. Valančiaus raštas vidaus reikalų ministrui, 1854 01 09, Nr. 282, originalas, ten pat, l. 111—112.

⁸⁸ K. Misius, min. veik., p. 90—91.

⁸⁹ Žr. rusų administracijos priedašą M. Valančiaus 1854 01 09 rašto Nr. 282 vidaus reikalų ministrui parašėje, *RVIA*, f. 831, ap. 125, b. 425, l. 111.

Sankt Peterburgo RVIA bylose saugomi gausūs TDS konflikto su rusų mokytojais ir administracija 1852—1854 m. dokumentai gerai parodo, kokią svarbią vietą rusų valdžios politikos planuose užėmė katalikų seminarijose dėstytos rusų kalbos ir istorijos bei valstybinių nutarimų disciplinos. Rusų kalba, paskelbus naujus seminarijų įstatus, buvo padaryta jų dėstomąja ir raštų kalba; rusų kalbos ir istorijos dėstytojus į seminariją skirdavo ir atleisdavo pats imperatorius; jie, pasauliečiai, priešingai konkordatui, privalėjo būti įtraukiami į pagrindinį seminarijos valdymo organą — jos valdybą; jiems, palyginus su kolegomis dvasininkais, būdavo mokamos didžiulės algos ir dar priedo solidūs butpinigiai; dėl menkiausio jų skundo išiplieksdavo skubus ir platus susirašinėjimas tarp pačių rusų administracijos viršūnių — Vilniaus generalgubernatoriaus, vidaus reikalų ministro, įvairių departamentų, Dvasinės kolegijos, Dvasinės akademijos ir kitų įstaigų; skundams tirti nedelsiant būdavo siunčiami slapti ir oficialūs inspektoriai; nepaisant seminarijos vadovybės, vyskupo prašymų iš pareigų atleidžiamas ir ištremiamas rektorius, nevejojant skiriamos nemažos lėšos rusiškųjų dalykų mokymo priemonėms seminarijoms nupirkti. Visa tai tik patvirtina mintį, jog platus rusų kalbos, istorijos bei valstybinių nutarimų dalykai, infiltruoti į katalikiškų seminarijų mokymo planus, buvo gerai apgalvotas kanalas, kuriuo katalikų dvasininkijai iš vidaus, per imlų ir patiklų jaunų klierikų protą bandyta įskiepyti imperinės valdžios kalbą, asimiliacinę ir šovinistinę jos istorijos ir Bažnyčios sampratą ir taip ateityje suformuoti palankų imperinei valdžiai būsimosios katalikų dvasininkijos kontingentą, kuris, savo ruožtu, įdiegtas svetimas nuostatas perduotų plačiausiems katalikiškosios višumenės sluoksniams.